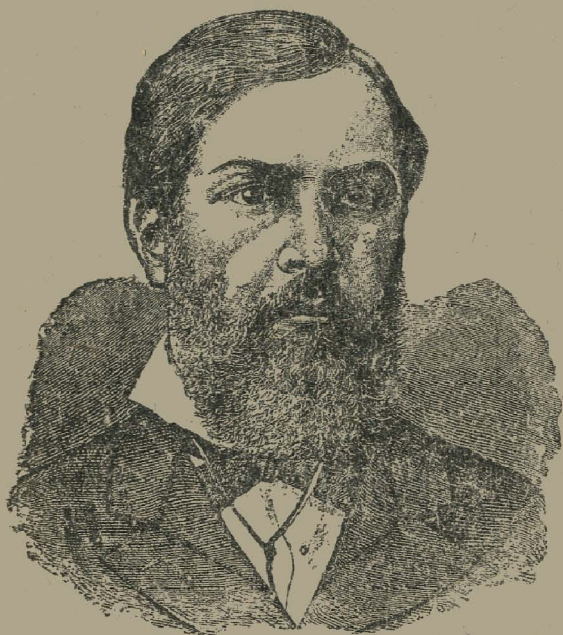

ПОПУЛЯРНА БІБЛІОТЕКА
Ч. 2. ЛЮТИЙ. 1930.

ФЛ
Ш 313
К 55

Др. Л. Кобилянський.

МИКОЛА ЛИСЕНКО

Л Ь В І В
НАКЛАДНЯ МИХАЙЛА ТАРАНЬКА.

ПРОСПЕКТ „ПОПУЛЯРНОЇ БІБЛІОТЕКИ“ на рік 1930.

В тім році вийдуть такі книжечки:

	Книгарськ ціна
1. Дорошенко Дмитро: „По рідному краю“	2:50 зл
2. Кобилянський Л. Др.: „Микола Лисенко“	1:50 „
3. Лункевич В.: „Життя первісного чоловіка“	—
4. Котович Анат.: „Микола Гоголь“	—
5. Саліковський Ол.: „Історія України“	—
6. Шкрумеляк Юра: „Як повстає книжка“	—
7. Лункевич В.: „Життя муравлів“	—
8. Заклинський Богдан: „Географія України“	—
9. Чарнецький Стефан: „Український театр у Галичині“	—
10. Лункевич В.: „Зелене царство“	—
11. Рубакін Н.: „Підземний огонь“	—
12. Голубець Микола: „Історія укр. мистецтва“	—

Кожного місяця виходить одна книжечка в обемі 4—8 ар друку, форм. 16-ки.

Кожда книжечка в переплеті в ціле полотно зі золотим витисками на хребті — коштує о 1 золотий дорож

A581016

ЩЗ 3/19
К.55

* ПОПУЛЯРНА БІБЛІОТЕКА * *
КНИЖЕЧКА 2.

Др. П. КОБИЛЯНСЬКИЙ

МИКОЛА ЛИСЕНКО

(Біографічний нарис)

27188442

НАЦІОНАЛЬНА
ПАРЛАМЕНТСЬКА
БІБЛІОТЕКА
УКРАЇНИ

ЛЬВІВ

НАКЛАДНЯ МИХАЙЛА ТАРАШЬКА

1930

КОРОТКИЙ ПАСПОРТ КНИГИ

1408

Шифр ФР 29313 К 55 Інв. № 2718844Автор Кобилінський С.Назва Малюнок Шенкенко:Біогр. нарис.Місце, рік видання Львів 1930.Кіль-ть стор. 93 [1], і с.: портр., іл.,-\\- окр. листів коб.

-\\- ілюстрацій _____

-\\- карт _____

-\\- схем _____

Том _____ частина _____ вип. _____

Конволют _____

Примітка: 15.11.01. Діагн.!

2004

30.01-70320

20417.02 - Діагн -
Шенко В. А.

Василіян в Жовкві

M. Lucas

U313 (421P) 5-8 Alice HRO M.B. 2

Микола Лисенко.

» Слава
Сонцем засіяла,
Не вмере Кобзар, бо на віки
Його привитала!»

Шевченко.

Наша чудова українська пісня, яка рішуче не має на всьому Божому світі собі рівних, довгий час не наважувалася виступати поза межі свого сільського оточення та стати перед очі широкого загалу в своїй простій »мужичій« одежі.

Але ось з'явився чоловік, що приодяг ту сільську красуню в дорогі, але щиро народні шати; уквітчав її квітками свого незрівняного талану, вивів перед людей і немов би сказав:

»От дивіться ви всі, що маєте душу живу, що не загрузли ще остаточно в багні буденного життя, дивіться! — отсе — скарб наш найдорожчий, отсе наша пісня, та пісня, в яку народ український втілив свою душу; та пісня, яку народ наш свято та побожно переховував у себе, починаючи з найдавніших, передісторичних часів, і на протязі усього свого бурхливого історичного життя зберіг її чисту та непорочну аж до наших днів. Наша пісня — то яскравий показчик того, який велитенський запас духових сил криє в собі український народ... І ніколи не може загинути такий народ; він без-

смертен, як безмертна його душа, що криється в тих піснях!»

Той чоловік — то був Микола Лисенко,

I.

Дитячі літа М. Лисенка. Початок вчення музики.

Народився Микола Лисенко 10 березня (стар. стилю) 1842 р. в селі Гриньках на Полтавщині, в маєтку своєї матери. Родичі Миколи були заможні дідичі і жили так, як жили під ті часи всі українські пани. А серед українського панства на Лівобережжі досить виразно зазначався тоді вплив московської культури. Свою науку лівобережне панство здобувало в московських школах (у школах з московською мовою), бо шкіл українських у Росії взагалі не було. В розмові між собою тодішне українське панство вживало мови російської в суміш з французькою, а українська мова — то була мова «мужича», «проста», «хлопська», і розмовляти сією мовою годилось лишень з мужиками та з челядю, а в сальоні, та ще при людях, говорити по українському вважалось не до-речі. А як часом хтось із панів озветься, бувало, по-українському, то хиба так собі задля оригінальності, задля жарту. Трохи більше пощастило українській пісні. Її чарівна краса — дарма що то була пісня «хлопська», — відчинила їй двері до панських покоїв; українських пісень залюбки співали панночки й паничі, а по панських дворах радо слухали співів двірських дівчат та парубків.

Батько Миколи — Віталій Лисенко — був

потомком старого козацького роду.*) Він був військовий, служив у кірасієрах. Військова служба у кірасієрах вимагала значних коштів, а тому старшинами в кірасієрських полках були здебільшого члени багатих аристократичних родин. Се надавало кірасієрським полкам особливий кольорит.

Мати Миколи — Ольга Лисенко — походила з українського роду Луценків і за військові заслуги свого батька була принята в петербурський «Смольний Інститут». Так звалася аристократична закрита дівоча школа, яка була під особливим протекторатом царської родини. В тій школі про українство не могло бути й думки, — і коли пан Віталій досить добре говорив по-українськи, то пані Ольга говорила лишень по-російськи, або-ж по-французьки. Української мови пані Ольга зовсім не знала.

Незабаром, після того як народився Микола, родина Лисенків залишила село Гриньки тай переїхала до другого маєтку пані Ольги при містечку Жовнині. Як уже було сказано, Лисенки жили по панському. Вони були споріднені з багатими полтавськими дідичами; самі були заможні, радо бачили в себе гостей і добре їх частували; тому-то в оселі Лисенків у Жовнині була завжди сила гостей, було гучно й весело. Серед таких обставин і в такому оточенні промайнули дитячі літа Миколи. Він був у родині улюбленою дитиною і на його виховання звернено особливу увагу**).

*) Сей рід здавна вже став родом «дворянським», шляхотським.

**) Крім Миколи, у Лисенків було ще двоє дітей: дочка Софія — згодом дружина славетного письменника Михайла Старицького, — та син Андрій. Старший був Микола.

Виховували його, звичайно, як кожного панича та ще сина заможних та значного роду батьків. Хоч при цьому й дбалася про те, щоб дитина не лигалася з »простими« людьми, з челядю, але встергти малого панича від мужицької компанії було просто неможливо. Всякої двірської челяді у Лисенків було багато (то були часи, коли в Росії не було ще скасоване кріпацтво), а дитина, бігаючи по подвір'ю, забігала і до стайні, і до клуні, і до кухні, і на огорог ітд. і почувала себе там, серед простих людей, як пташка на волі. Власне там, серед двірської челяді, малий Лисенко чув гарну, чисту, щиро-народню українську мову і наслухався українських пісень. Олена Пчілка*), в своїх »Спогадах«, зазначає, що малий Лисенко, живучи стало в Жовнині, часто бував у Гриньках в гостях у родички своєї матери — пані Марії Булюбашової. Ся пані дуже кохалася в українських піснях і часто приказувала своїм покойовим дівчатам співати при роботі. Лисенко залюбки слухав тих пісень і вони, очевидно, не залишилися без впливу на його вразливу дитячу душу.

Що до музики, то М. Лисенко ще змалку почав учитися грати на фортепяні, бо музика (головним чином фортепян), вкупі з французькою мовою й танцями, була складовою частиною програми виховання молодих паненят. Мати Миколи сама добре вміла грати на фортепяні (в »Смольному Інституті« на се зверталосся пильну увагу) і вона-ж сама й почала вчити свого старшого сина.

*) Псевдонім відомої нашої письменниці Ольги Косач, з роду — Драгоманівної.

Тоді вже виявилось, що М. Лисенко мав надзвичайну здатність до музики. О. Пчілка згадує, між іншим, що малий Микола мав дуже вразливий до музики слух і подає такий факт: коли Миколу вчити гри на фортепяні доручено окремії учительці, то через якийсь час Микола рішуче не схотів грати з нею на 4 руки, через те, що та учителька, мовляв, «дуже погано грає», і тоді мати примушена була заступити учительку.

В. О' Коннор-Вілінська, в своїх *«Спогадах про М. Лисенка»*, каже також, що: «здатність до музики рано виявилася у Миколи Лисенка, і з пяти літ, сидячи на високому стільчику, він почав брати лекції фортепянової гри у своєї матери. Рано прокинулася в ньому й творчість. На девятому році він склав перший дитячий твір — польку, в якій чується вже українська мелодія. Батько дав надрукувати ту польку і зробив синові приємний подарунок в день його уродин

II.

Шкільні роки. Середня та вища школа. Музична на ка в Києві та в Харкові. Перші прилюдні виступи Лисенка. Українське громадянство на початку 60-х років мин. століття. Скасування кріпацтва в Росії. Просвітна діяльність українців у Петрограді.

Коли хлопцєви минуло 10 років, його відвєзено для дальшої науки в Київ та віддано до аристократичного французького пансіону Годуєна. В тому пансіоні, незалежно від інших наук, особливу увагу зверталось на французьку мову та ще

й на музику. На щастя, в пансіоні вчив музики добрий та освічений музик і педагог — чех Паноцний, або Паночіні — як його частіше називали. Тут-же, в пансіоні доводилося вже Миколі виступати з добрим успіхом перед публікою, на так зв. публичних актах.

З пансіону Годуена перейшов Лисенко до 4-ої кляси гімназії в Харкові. Він і тут не перестав вчитися музики, яка де-далі, то все більше його захоплює. В Харкові Микола мав також добрих учителів: Дмитрієва та чеха Вільчека. Тут йому доводилося також виступати прилюдно на концертах і також з гарним успіхом та ще бувати на музичних вечерах у великого аматора та мецената — князя Юрія Голіцина, де збиралися кращі місцеві музичні сили і де панувала, так сказатиб, суто-музична атмосфера: виконувалися кращі вокальні та інструментальні музичні твори, — при чому Лисенко також брав участь у виконанню. Велися поважні розмови про музику і т. и. В той час (1860 р.) М. Лисенко вже був студентом на природничому відділі (факультеті) харківського університету.

Ото-ж з одного боку добра музична школа під кермою згаданих вище учителів, а з другого — отта музична атмосфера, в якій опинився Лисенко, будиши сталим гостем та співучасником музичних вечерів у князя Голіцина та ще й великі успіхи на прилюдних виступах — усе те мало надзвичайно додатний вплив на розвиток музичних здібностей юнака Миколи. Музика стала його душею; він малу-по-малу перетворювався на справжнього мистця, не віртуоза лишень, але артиста в широкому розумінні сього слова. Бракувало

Микола Костомарів, провідник «Кирило-Методіївського Братства.

йому лишень ґрунтовної загально-музичної освіти, щоб стати музиком-фаховцем.

Але поза тим не можна було в той час ще передбачити, яка доля судилася Лисенкови, який з нього ще вийде музик: чи залишиться він на тому ступіні, на якому ми його застаємо в сей час, чи поступить далі; а що до народньої української музики зокрема, то тут уже рішуче не можна було нічого пророкувати. Правда, Лисенко любив українські пісні; кохався в тих піснях також і меценат князь Голіцин, але ж, як уже було сказано, українські пісні взагалі тішилися популярністю серед тодішнього панства на обох боках Дніпра.

»Про виступи Лисенка в Харкові з музикою українською, — каже О. Пчілка, — відомостей ніяких нема, як і взагалі про ідейно-український настрій його«. Можна напевно сказати, що під той час М. Лисенко свідомим українцем ще не був, не зважаючи на те, що саме Харків, коли там засновано університет, став на якийсь час осередком українського культурного руху. Там працював гурток визначних українських письменників: Квітка-Основяненко, Гулак-Артемовський, Гребінка й інші. То була так зв. »харківська доба« в історії українського письменства.

Але після того, як у Києві розбито »Кирило-Методіївське Братство« (1848 р.)*, а членів братства,

*) »Кирило-Методіївське Братство« — то було нелегальне товариство, засноване в Києві групою українських діячів. Провідна ідея того братства була: федерація (братерський союз) всіх славянських народів, — політичний союз усіх автономних (самостійних) славянських земель, включаючи сюди, звичайно, й Україну.

— в тому числі Куліша, Костомарова та Шевченка, — тяжко покарано вязницею та засланням (Шевченка найтяжче), український національно-культурний рух занепав, припинився, хоч цілком не припинився. Десь там глибоко у попелі, тліла — не вгасала іскра того »вогню великого«, що його засвітили на Україні Шевченко, його сучасники та попередники. Сій іскрі судилося незабаром знов розжевритися та засіяти пишним заревом та вже не у Харкові, але в самому серці України, в її старій столиці — золотоверхому Києві, а також і в столиці російської держави — Петербурзі

То був час (60-ті роки минулого століття), коли, після нещасливої для Росії кримської (сева-стопільської) війни, заворушилась російська громадська думка, і кожному, хто лишень мав здоровий розум, стало зрозумілим, що ся сева-стопільська катастрофа була наслідком того тяжкого режиму, того страшного гнету, якого зазнавала російська держава під владою грізного самодержця Миколи I. Всім стало зрозумілим, що такий стан річий далі тревати не повинен, стала очевидною необхідність ґрунтовних реформ в усіх галузях російського державного й суспільного життя.

Саме підчас війни (1855 р.) помер Микола I. і на російський престол вступив його син — Олександр II. Той був лагіднішої вдачі ніж його батько, — і під напором того поступового руху, в якому взяли участь усі кращі та освічені люди Росії, — цар примушений був позаводити цілу низку великої ваги змін у суді, у війську, в уряді, в шкільництві ітд. Але найважливішою й найголовнішою подією для цілої держави, — а зокрема для нас

українців, — був «маніфест 19 лютого 1861 року» про скасування кріпацтва*).

Але ще перед «маніфестом 19 лютого», скоро після смерті Миколи I, в Росії вже вчувався той подих волі, стало дихати начеб-то вільніше, настала більша свобода слова. Повернено волю українським діячам — Кулішеви, Костомарову, Шевченкови, які відбувши покуту, прибули до Петербурга. В Петербурзі під той час згуртувалися кращі українські культурні сили, що заходилися видавати цілу низку книжечок та брошурок популярно-наукового та іншого змісту для українського народу на його рідній мові. Заходами Куліша стали у Петербурзі виходити в світ твори Марка Вовчка, другі видання творів Квітки-Основ'яненка, нові поезії Шевченка ітд. Тут таки-ж, у Петербурзі, почав виходити, під редакцією Білозерського, перший український журнал «*Основа*»**).

III.

Стан річий на Правобережній Україні на початку 60-х років. Київське студентство. Поляки й Українці. Польські «Гміни» та українська «Громада».

Ото-ж, як бачимо, український культурно-національний рух розгорнувся і набрався сили

*) Того-ж року і того-ж місяця замкнув на віки очі наш «апостол правди і науки» — Тарас Шевченко.

**) Власне кажучи, «*Основа*» не була журналом «українським» у стислому розумінні слова, бо там друкувалися статті також і російською мовою. То був місячник, присвячений українським справам. «*Основа*» мала не тільки великий вплив на українське суспільство, але зацікавила собою також і широкі круги суспільства російського.

Панько Куліш в народнім убраню.

з самого початку не на Україні, а далеко на Півночі, в державній столиці — Петербурзі. Українські громадські та культурні діячі зміркували, що в Петербурзі вони матимуть ширше поле для своєї праці, аніж «на провінції», хоч-би навіть у такому значному місті як Київ. І се було цілком слушно. Під той час, коли ще не було залізниць, осередком російського культурного життя були лишень столиці — Петербург та, в меншій мірі, Москва, а так зв. «провінція», що до сього, лишалася далеко позаду.

З окрема-ж що до України, то тут треба взяти під увагу ще одну обставину, а саме: що вся Правобережна Україна — Київщина, Волинь, Поділля — не виключаючи й самого Київа, була пересичена польським елементом. Усі пани, всі землевласники, дідичі, були поляки; вся місцева інтелігенція була або польська, або ґрунтовно спольщена, як і все те, що хоч трошки виступало понад звичайний, «мужичий», мовляв, рівень. «Української мови не було, а були мови: польська та «хлопська». Але українські пісні були в моді; їх навіть не називали хлопськими. Друкарні, книгарні, театри були польські. Київський університет св. Володимира, заснований в 1833 р., після того як скасовано польську академію у Вильні, і кременецький ліцей, власне кажучи, й повстав із тих саме інституцій. З Вильна перевезено до Київа багато наукових скарбів; до Київа-ж перейшла з Вильна й деяка частина професорської колеґії — і тому не диво, що київський університет уже з самого початку мав досить виразний національно-польський кольорит, що було помітно особливо

серед київського студентства, в якому перед великими студентами-поляками. Вони-ж заснували, в 50-х та 60-х роках, цілу низку поступових польських студентських організацій, що звалися «гмінами». До тих «гмін» прилучилася також значна кількість студентів-українців.

Оттой польський національний рух на початку 60-х років був, так-би мовити, прелюдією до того повстання, що вибухло на Правобережжі в 1863 р. Здавивши повстання, російський уряд пильно заходився винищувати на Правобережній Україні все, що лишень дихало польщиною. Почалось систематичне помосковлювання сього краю, якому дано урядову назву: «Південно-Західний Край». А після поляків дійшла черга й на українців. Та це вже сталося в 70-х роках.

Український національно-культурний рух став набиратися в Києві конкретних форм значно пізніше чим у Петербурзі. Як уже сказано, українська академічна молодь, яка тільки й могла стати душею сього руху, пішла з самого початку поруч із поляками, захопившись тими патріотичними, народолюбними та визвольними ідеями, що були гаслами польських «гмін» і надавали напрямок діяльності сих останніх. До своїх товаришів-українців студенти-поляки ставилися досить прихильно, але правду кажучи, вважали їх завжди за якусь буцім-то нижчу расу.

Та незабаром українці переконалися, що їм з поляками «не по-дорозі». Хоч поляки начеб-то й симпатизували з українським народом, але той народ був для них чимсь другорядним, а на першому місці стояв, звичайно, народ польський, як

Микола Лисенко

НАЦІОНАЛЬНА
ПАРЛАМЕНТОВСЬКА
БІБЛІОТЕКА
УКРАЇНИ

нація державна. Бо хоч О. Пчілка *»(Спогади)«* й каже, що: *»думка патріотів-поляків про становище українського народу була невиразна«,* але в дійсності воно так не було. Навпаки, поляки цілком виразно уявляли собі Правобережну Україну, з її українським населенням, як складову частину майбутньої відновленої Річи-Посполитої.

Що-ж до ідей демократизму, народолюбства, то й тут була значна різниця між поляками та українцями. Хоч там, у польському таборі, й висловлювалися цілком свідомо та щиро демократичні думки, але коли сказати правду, поляки все-ж залишалися поляками. Від них заносило панством, аристократизмом; вони наче-б то не в силі були відступити від своїх старих, історичних, шляхетських традицій. Що-ж до українців — то вони, вже по своїй вдачі, були справжніми демократами, народолюбцями. Вони розуміли, що їх завдання, їх мета — се традиція для свого рідного українського народу, що український народ повинен бути ґрунтом, основою, вихідною точкою їх діяльності, що вони повинні всі свої сили присвятити своєму народови і дбати про те, щоб його підняти з того морального занепаду, в якому його тримали довгі роки неволі й кріпацтва.

Ото-ж шляхи поляків й українців розійшлися і українці, відокремившись від своїх товаришів-поляків, заснували свою окрему українську *»Громаду«*. В новозаснованій *»Громаді«* розпочалася жвава праця, яка велась головним чином у двох напрямках: 1) всебічне ознайомлення з українським народом, — не з книжок, але на ділі, шляхом безпосереднього єднання з тим народом, — ви-

Олександра Кулішева
(Ганна Барвінок)

вчення народньої мови, обзнайомлення з народними звичаями, обрядами і т. д. та 2) поширення народньої освіти.

Студенти-«Громадяне» пильно заходилися коло збирання та записування всякого етнографічного матеріалу: народніх пісень, казок, переказів, забобонів і т. п., тому ходили по селах, часто в народньому одязі. Така робота вимагала багато витревалости, такту й особливого якогось хисту, бо «простий» народ ставився з початку до сих збирачів із недовірям, як до паничів, а на їх працю дивився як на якісь панські примхи.

Що-ж до поширення освіти, то «Громадяне» почали також і в Києві складати народньою мовою та видавати популярні книжечки й брошурки (яким дано назву «метеликів» за їх ріжнобарвні обгортки) та засновувати в Києві так зв. «недільні школи».

Завдяки такій своїй діяльності, українська «Громада» придбала собі велику симпатію не серед української лишень молоді, але навіть серед поляків, а саме тих, що народилися й виростили на Україні і були свідомі своїх моральних обовязків перед краєм та перед тим народом, що був їм такий близький і якого мову вони дуже добре знали.

IV.

Переїзд Лисенка до Києва. Музично-артистична праця в українській «Громаді».

Такий був стан річий в Києві, такі були думки, погляди та змагання української академічної молоді, такий був напрямок діяльності української «Громади», коли в 1861 р. Микола Лисенко

Микола Лисенко як студент київського університету в народнім убраню,

перейшов із харківського університету до університету св. Володимира в Києві.

Зазначимо тут, між иншим, що найближчим другом й товаришем Миколи Лисенка був його родич — Михайло Старицький, згодом визначний український поет і драматург. Старицький був сиротою і виріс у родині Лисенків. Разом із М. Лисенком він вступив до харківського університету, а потім опинився в Києві. М. Старицький був віком старший від Миколи і мав на нього великий моральний вплив. Згодом М. Старицький одружився з рідною сестрою Миколи Лисенка — Софією. Через якийсь час і родичі Миколи, продавши свій маєток на Полтавщині, оселилися в Києві.

Переїхавши до Києва, М. Лисенко опинився в гурті української академічної молоді і став членом «Громади». То була переломова доба в його життю. «Тут він опинився в свідомій і могутній течії національно-українського напрямку», — каже О. Пчілка. Тут він став свідомим українцем, вірним сином Матери-України. Сей момент раз на завжди визначив напрямок майбутньої діяльності Лисенка. Він щиро захопився ідеями та думками своїх товаришів — «Громадян»; він всмоктував, так сказатиб, в себе їх демократичні погляди, їх національно-культурні змагання.

Для своєї праці в тому напрямку, який характеризував діяльність «Громадян», М. Лисенко знайшов тут широке поле і добрий, родючий ґрунт. Таким ґрунтом була українська пісня, українська музика, і «Громаді», здається тільки й бракувало такої людини, як М. Лисенко, щоб сю великої ваги галузь своєї діяльності поставити на належний

ступінь. Се й зробив Микола Лисенко. Він із запалом взявся до праці. — А праці було чимало. Серед «Громадян» було досить співаків, які знали багато народніх пісень. Сі люди часто сходилися, — чи то в якомусь приватному помешканні, чи десь поза містом на вільному повітрі, чи, нарешті, на човнах на Дніпрі, — і співали гуртом. Але все те не було правильно зорганізоване і робилося більше для розваги, чим з метою поважного трактування справи. Правда, всі були свідомі того, що пісня — то дума нашого народу, так не було-ж тоді в «Громаді» чоловіка, який був би згоден стати на чолі того музично-артистичного руху, аж поки не з'явився М. Лисенко. (О. Пчілка згадує, що безпосередньо перед М. Лисенком диригентом українського «громадського» хору був студент — поляк Вольський). Отже Лисенко впорядкував, усистематизував сей рух, а хоровий спів під його орудою, став таким, яким він повинен був бути, тобто прибрав усі черти мистецького виконання. Прилюдні виступи українського хору, під орудою Лисенка, тішилися вже й тоді великою популярністю і великим успіхом. Лисенко брав участь у кожному українському концерті чи виставі. Його участь була просто необхідна там, де лишень діло торкалося української музики. Без Лисенка не можна-б було собі й уявити такого концерту, чи навіть музичної вечірки; Лисенко був справжньою душею тих українських музичних продукцій.

В купі з іншими товаришами Лисенко пильно заходився збирати скарби українського народного музичного мистецтва. Молоді товариші-«Гро-

мадяне», вертаючи із літніх вакацій, привозили, звичайно в своїй пам'яті, багато пісень; співали їх Лисенкови. Він усе те записував та заводив у ноти, але не обмежуючись тим, Лисенко і сам нероз'їздив по селах (переважно по Полтавщині), де записував усякі пісні — історичні, побутові, обрядові — безпосередньо з народніх уст. Робота ся дуже складна і вимагає великого хисту й великої уваги, а також доброго слуху, почуття музичного, ритму ітд.

Для Лисенка се була добра школа і він тут, може навіть несвідомо, підготовляв себе до найважливішої галузі своєї майбутньої артистичної діяльності як музика-етнографа. Він, як уже сказано, пильно збирав український пісенний матеріал, заводив народні пісні під ноти, як для поодиноких голосів, так і для хору, гармонізував, писав до них акомпанімент на фортеп'яні і т. и.

V.

Урядова служба. Спеціальні музичні студії в консерваторії в Липську. Початок діяльності М. Лисенка як українського композитора та музика-етнографа (1868 р). Поворот до Києва. Музично-педагогічна праця.

В 1865 р. скінчив Лисенко університетську науку і подався на урядову службу. Він узяв посаду «мирового посередника» в Таращанському повіті на Київщині. Ся посада до певної міри відповідала демократичному напрямкові думок українця-«Громадянина». «Мировий посередник» — то

був посередник та суддя в справах земельних та інших поміж землевласниками та їх бувшими кріпаками - селянами. Тому мировий посередник стояв близько до сільського люду, до його буденного життя, до його інтересів.

Пробувши два роки на посаді мирового посередника, Лисенко залишив урядову службу, переконавшись, що така служба не для нього, що він не сотворений для такої роботи. Лисенко вже почував у собі ту Божу іскру, яка жевріє в душі кожного справжнього мистця. Він уже виразно став розуміти, що дійсне його призначення — се мистецтво, артизм, що на сьому лишень полі він може й повинен розгортати свої сили й свої здібності на славу свого рідного краю й свого народу. А для сього треба було йому закінчити свою музичну освіту, щоб стати вже справжнім жерцем мистецтва. Так думав сам М. Лисенко; так думали і всі його друзі та його товариші; вони неначе вже передбачили, яка роля судилась молодому Миколі. Вони вже прочували, що йому судилось ясною зорею засіяти на небозводі українського культурного життя. »Тай для всіх М. Лисенко був уже національною зіздуою, — і всім хотілося, щоб тая зоря засіяла як найясніше«, — каже в своїх *»Спогадах«* О. Пчілка.

Отож, за порадою своїх близьких приятелів, а найпаче М. Старицького та М. Драгоманова, — М. Лисенко, пробувши короткий час у Києві, — де він почав лагодити до видання свій перший збірник українських пісень, — рушив за кордон, до Німеччини, і там, у місті Липську, вступив до вищої музичної школи — консерваторії, яка вважалась

тоді за одну з найкращих в Європі — й такою вона справді була.

В консерваторії Лисенко відбував свої музичні студії під кермою кращих тодішніх професорів, а саме: відомого педагога й артиста Карла Райнекого та Ф. Венцля (форт.), Паперітца (орган), О. Павля та Е. Ріхтера (теорія). В консерваторії Лисенко вважався за найвидатнішого ученика, що стверджують однодушно всі його професори (гляди — додаток).

Там-же в Липську, будучи в консерваторії, Лисенко написав свій перший, цілком самостійний український музичний твір. То була музика до Шевченкового *»Заповіту«*. Написав її Лисенко на просьбу галицьких Українців, які збиралися святкувати Шевченкові роковини. Було се року Божого 1868 і тому-то з того саме часу датується початок композиторської діяльності нашого славетного мистця.

»Заповіт« був написаний для тенора-сольта та мужеського хору, в супроводі фортепяна. Отже як бачимо, Лисенко свій перший самостійний музичний твір склав до слів Тараса Шевченка.

Лисенків *»Заповіт«* — се річ концертова і тому він не надається до виконання на великих, велилюдних зборах, коли співають усі присутні (тоді співається, звичайно, інший *»Заповіт«*, не такий складний, написаний для самого лишень хору).

Того-ж року, і також у Липську, Лисенко видав перший свій *»Збірник українських народніх пісень«*. Таким чином, початок діяльності М. Лисенка, як музика-етнографа, датується також з 1868 року.

В консерваторії Лисенко пробув два роки і закінчивши консерваторську науку, вернувся до Києва, де й остаточно оселився і розпочав свою працю вже як музик-фахівець. Засоби для життя він став добувати лекціями музики, а саме — гри на фортепяні. Він дістав посаду інспектора та професора музики в київському дівочому інституті, що мав урядову назву: «Інститут благородних дівіц». На тій посаді Лисенко залишився до 1895 р. Крім того був він учителем хорового співу в київській учительській семінарії, але не довго, бо сю семінарію незабаром перенесено до містечка Коростишева на Київщині. Отже будши учителем у семінарії, Лисенко поклав на мужеський хор, для своїх учеників-семінаристів, низку українських народніх пісень. Частину тих пісень згодом умістив у своїх збірниках укр. пісень для хору, але значна їх частина лишилася в рукописах у бувших учеників семінарії. Мав також Лисенко в Києві і приватні лекції — і взагалі придбав собі славу доброго музика-педагога.

VI.

Українське громадянське життя в Києві на початку 70-их років. «Стара» й «Молода Громада». Початок репресій проти Українців. Занепад українського національно-культурного руху. Участь «Громадян» у діяльності київської філії «Імператорського Російського Географічного Товариства».

Під той час (початок 70-их років) будши українські студенти-«Громадяне» покінчили свою уні-

верситетську науку і значна частина їх залишилась^а таки в Києві. Вони не позривали ідейних звязків між собою та з тими традиціями, що становили основу їх діяльності за студенських часів. Таким чином, українська «Громада» не розпоршилась, не загинула, а продовжувала своє життя та вже під назвою «Старої Громади». Крім Миколи Лисенка та Михайла Старицького, до складу «Старої Громади» належали такі визначні українські культурні діячі, як: Володимир Антонович, Павло Чубинський, Павло Житецький, Хведір Вовк, Андрій Юркевич, В. Беренштам, Михайло Драгоманів, Олександр Русов і багато інших.

Що-ж до київської академічної молоді, то нове покоління свідомого українського студентства пішло слідами своїх попередників і згуртувалось також у громаду. То була так зв. «Молода Громада». В той час у життю київських студентів перед вели вже студенти-українці. Польських «гмін» вже не було. Після повстання 1863 р. польське студентство, під гнетом тяжких репресій, примушене було припинити всяку корпоративну працю в національно-культурному напрямку. Такі загально-студентські установи як: студентська їдальня, бібліотека, щадничо-позичкова каса були переважно в руках українців. Але треба зауважити, що й ці установи — каса, бібліотека, харчівня — існували нелегально, бо тодішній університетський статут, якого творцем був російський міністер освіти, граф Д. Толстой, строго забороняв студентам усякі гуртування. Було скасоване все, що могло нагадувати студентам про можливість якогось об'єднання хоч-би навіть на

Володимир Антонович

грунті чисто-наукової праці. Цілком зрозуміло, щє й молода українська »Громада« поділяла долю всіх інших нелєгальних студентських організацій та ще в більшій мірі, бо вона була до того ще й українська.

Як уже було зазначено, після польського повстання 1863 р. розпочалося систематичне помосковлювання »Південно-Західного краю«. Почалось воно від поляків, але незабаром дійшла черга і до українців. У Києві під той час уже виходила газета »Кієвлянин« — орган на-пів урядовий, заснований з метою боротьби з польщиною — з одного боку, а з другого — як допомога урядови в його русифікаторських змаганнях. »Кієвлянин« діставав від уряду значну грошеву допомогу і виконував своє завдання дуже сумлінно. Отже, покінчивши з поляками, »Кієвлянин« звернув свою всецілу увагу на українців і почав лякати урядові круги маревом українського »сепаратизму« (тоб-то змагання українців до того, щоб культурно й політично відокремитися, »відсепаруватися« від російської держави). За »Кієвлянином« заговорили про український »сепаратистичний« рух московські й жидівські часописи.

Від того часу й розпочалися репресії проти українського національного руху. Сі репресії все зростали та дужчали, аж поки не досягли свого найвищого щєбля в 1876 р. Наслідком сього було те, що барометр українського суспільного життя став спадати; кількість українських національно свідомих робітників зменшувалася і де-які з них відцуралися своїх юнацьких »мрій« та пірнули в багно буденних інтересів. Залишилася тільки, по

рівнюючи, невелика група свідомих ідейних людей, які згуртувалися в «Старій Громаді». Алеж треба було їм знайти ще й відповідний ґрунт для своєї ідейної праці, бо-ж «Стара Громада» також не могла існувати легально. Такий ґрунт, на щастя, знайшовся. В Києві засновано відділ (філію) «Імператорського Російського Географічного Товариства». Всі майже «старі громадяне», в тому числі й М. Лисенко, стали членами сього відділу і повели там дуже інтензивну (напружену) працю в сфері української етнографії, археології, історії, статистики, українського фольклору і т. и. «Український» характер сього відділу зазначався де далі то все виразніше. Се не сподобалося прихильникам московської реакції. «Кієвлянин» розпочав своє систематичне цькування, посипалися доноси на «Товариство», інтриги — і кінець-кінцем київський відділ «Імп. Рос. Геогр. Т-ва» зліквідовано, буцім-то за українсько-сепаратистичний напрямок його діяльності (1875 р.).

Такий занепад українського культурного життя не міг звичайно не відбитися і на діяльності «Молодої Громади». Не було вже того захоплення, тої напруженої праці, того завзяття, які характеризували діяльність свідомого українського студентства попереднього десятиріччя. Навпаки, в настрою та думках українського юнацтва, виявлялася якась байдужність до свого рідного, якась неначе моральна втома, інертність... Се явище було дуже небезпечне і нічого доброго не віщувало. Молодій українській громаді бракувало душі, бракувало поезії. А без поезії, та ще в молодих роках, — то не життя, а нидіння. Але в той-же самий час

на обр'ю українського громадського життя зійшла ясна зоря, яка своїм горячим промінням розпорошила ті хмари, що нависли над українством, та дала українській молоді ту душу, ту поезію, яких їй так бракувало. Тією зорею був, звичайно, не хто інший, як — Микола Лисенко.

VII.

Мандрівка Лисенка по славянських землях. Композиторська праця. Концерти. Вплив концертів Лисенка і самої його особи на українську молодь.

Повернувшись із Липська до Київа, Лисенко незабаром знов поїхав за кордон, щоб зробити мандрівку по славянських землях. З Лисенком поїхав також О. Русов. — Се було саме підчас літних вакацій. Лисенко та Русов відвідали тоді Галичину (Гуцульщину), Сербію. В часі тієї мандрівки Лисенко не марнував дурно часу, а де тільки можна було — збирав та записував народні пісні — і в його портфелі опинилися пісні галицьких українців та поляків і сербів.

Оселившись уже остаточно в Київі, Лисенко почав лагодити до друку другий «випуск»: «Збірник українських пісень», а також свої власні композиції, з яких на чільному місці стоять співи до слів Шевченка. Се була перша серія «Музики до Кобзаря Т. Шевченка», яка містила в собі з початку 10, а згодом до тієї-ж серії було додано ще три співи. За сей-же період часу Лисенко написав «Плач Ярославни» (з поеми «Слово о полку Ігоревім», в перекладі М. Максимовича) для сопрана,

»Суїту« українських пісень для фортепяна та почав складати музику до оперети »Чорноморці«. Крім того Лисенко написав іще значну кількість хорових річий, переважно для мужеського хору. То були уложені на хор народні пісні українські, сербські та польські. Більшість сих пісень лишилася на жаль ненадрукованою і рукописів тепер напевно вже й знайти не можна*).

Тоді-ж таки (перша половина 70-их років) Лисенко починає впоряджати великі прилюдні виступи-концерти. Сі концерти варті того, щоб на них трохи спинитися. В Лисенкових концертах завжди брав участь хор, що складався майже виключно з академічної молоді, а далі — співаки-солісти, артисти на скрипці, на віолончелі, на флейті, а іноді й ціла орхестра. Сам Лисенко на тих концертах виступав як віртуоз на фортепяні, як композитор та дірігент. Програми концертів складалися з народніх пісень усіх славянських народів, в першу чергу — українських, а далі — російських, сербських і чеських. Бракувало лишень польських пісень, бо місцева влада не дозволяла їх прилюдного виконання; виконувалися також твори мистців світової слави. Взагалі програми концертів відзначалися своєю різноманітністю, були дуже цікаві, а в доборі окремих точок позначався великий естетичний смак. Концерти Лисенка відбувалися переважно у великому міському

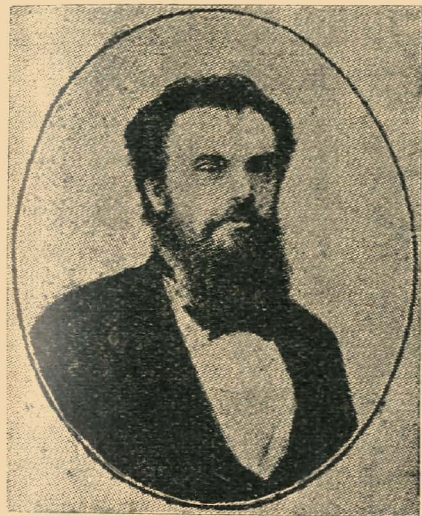
*) Багато невиданих досі композицій Лисенка спочиває в архіві одного з головних його видавців, а саме Леона Ідзіковського (власника книгарні в Києві), який уділив мені в тому напрямі багато цінних інформацій та залучив список невиданих ще досі Лисенкових творів. (зам. видавця).

театрі (опері) і тішилися великою популярністю. Театр завжди був повнісенський; білети на концерти треба було добувати заздалегідь.

Отті концерти Лисенка, не кажучи вже про естетичний бік справи, мали великий вплив на українську молодь. Коли залунала наша пісня, коли вона з'явилася перед великим світом у пишному, святочному одязі, прибрана рукою високоталановитого мистця, — наше юнацтво наче прокидалося після довгого, важкого сну: звуки рідної пісні дихали на нас запашним повітрям рідних степів; будили в нас приспану національну свідомість, почуття своїх обов'язків перед народом та суспільством; викликали охоту до праці, до боротьби...

Що-ж до самого Лисенка, то він був для нас, української молоді, «олицетворенням української ідеї, він був той вибранець, жрець, Sacerdos, через якого до нас промовляла вища істота — сама душа українського народу», — як говорив я в своїх *«Споминах про М. Лисенка»*. Але тут не без великого впливу були ще й особисті духові прикмети Лисенка: його лагідна вдача, його надзвичайна делікатність, привітність, щирість. Він для кожного мав на устах ласкаве слово, до всіх одноково щиро-привітний; він просто чарував нас своїм голосом, поглядом своїх очей, своєю усмішкою, устиском своєї руки... Ми вважали за щастя бути біля нього, слухати його, говорити з ним та хоч просто дивитися на нього. Яюсь ясніше, веселіше ставало тоді на душі; увесь світ здавався тоді таким прекрасним, таким повним поезії, — бо-ж і сам Лисенко був наскрізь поетична натура — поет у найкращому розумінні сього слова! Українська

Портрет Миколи Лисенка з 70-их років, з доби його перших композиторських виступів у Києві й Харкові, взятий з книжки Олени Пчілки п. з. «Микола Лисенко». — Життєписи українських діячів, виданої в Києві 1914 р. Видавництвом «Час».

Михайло Старицький, щирий друг і співробітник Лисенка, автор лібрета першої укр. опери п. з. «Різдвяна Ніч», а опісля; лібрет до: «Тараса Бульби» «Утопленої» «Чорноморців» і пр. Крім лібрет до Лисенкових композицій він написав кілька драматичних творів на істор. підкладі, а саме: «Богдан Хмельницький», «Оборона Буші», «Маруся Богуславка» і «Остання ніч».

молодь горнулася до Лисенка, купчилася біля нього — і він, може сам того не помічаючи, став дійсним осередком, став душею українського руху; став владикою наших юнацьких думок, наших молодечих мрій. І куди-б нас згодом не закинула була доля, ми зберегли на завжди в своєму серці найкращі й світлі спомини про ті часи, коли ми були вкупі з Лисенком, зберегли до нього на завжди те саме почуття любови, те саме почуття щирої, сердечної приязні....

VIII.

Перша укр. національна опера: «Різдвяна Ніч».

Рік 1873 — се дата великої ваги в історії українського мистецтва. Се рік, в якому народилася українська національна опера. Автором цієї першої української опери був Микола Лисенко, а звалася вона: «Різдвяна Ніч».

На Різдвяні свята 1872 р. невеликий інтимний гурток київських українців, з Лисенком та Старицьким на чолі, задумав впорядити хатню українську виставу. Тодішній український драматичний репертуар був аж занадто вбогий тай не хотілось виставляти старих, усім відомих річий, а забажалося чогось нового, забажалося виставити таку пєсу, в якій можна було-б поспівати, поколядувати, посміятися, в якій була-б робота співакам-солістам й хорови. Але такої пєси готової не було; треба було її ще скомпонувати. Ото-ж ухвалено було переробити для сцени, українською мовою, повість

Перші виконавці «Різдвяної Ночі» в Київі:

Солоха

Дяк

Цуб

Пацюк

Оксана

Вакула

(п. Липська) (студ. Матвій) (студ. Новицький) (арт. Габель)

(п. Лисенко) (О. Русов)

Одарка

(п-на Булах)

(п. Богданів)

Миколи Гоголя: »Ніч перед Різдвом«*). Справді, ся повість з українсько-селянського життя — один із кращих поетичних творів славетного письменника — надавалася як не може бути краще для даної цілі. Тому-то, обговоривши, що й як, гурток негайно взявся до роботи. Михайло Старицький заходився складати текст, а Микола Лисенко — музику.

Власне кажучи, М. Старицький написав текст оперети на дві дії — і в такій формі ся пєса була виставлена, в супроводі фортепяна, в перше на Різдвяних святах 1872 р., цілком приватно, в салі елементарної школи сестер Ліндфорс у Києві**). Опереті дано назву: »Різдвяна Ніч«, з огляду на те, що в пєсі колядують, а колядують у нас, починаючи з першого дня свят, а не на Свят-вечір.

Оперета мала такий великий успіх, так сподобалась усім, хто був на тій виставі, що всі друзі та прихильники Лисенка почали його намовляти, щоб він пустив свій твір у широкий світ, на сцену великого театру. Лисенко послухав ради — і от той-же гурток почав дбати вже про те, щоб пристосувати »Різдвяну Ніч« до прилюдної вистави на »великій сцені«. Старицький збільшив »лібрето« ще на дві дії; Лисенко став також горячково пра-

*) »Ночь перед Рождеством«. Ся повість, як всі твори М. Гоголя, писана московською мовою, хоч сам Гоголь був родовитим українцем.

**) Одна з сестер Ліндфорс померла на сухоти, а друга — Софія — зосталася удовою після смерти свого чоловіка О. Русова. Се наша відома письменниця й громадська діячка на ниві педагогії. Під сю пору Софія Русова живе на еміграції в Празі.

Лисенкова дружина — Ольга Антонівна Липська
в ролі Оксани »в Різдвяній Ночі«.

цювати, бо роботи було багато, а часу мало. Песу треба було виставити, поки ще не настане великий піст (театральні вистави під час великого посту тоді заборонялись). Лисенко писав музику і одночасно робив проби (репетиції) з хором, оркестрою та солістами. Слід зауважити, що серед солістів не було заводових співаків, тільки самі аматори, але такі, що з ними не соромно було виступати на великій сцені. Лишень досить трудну партію старого запорожця Пацюка, яка вимагає не тільки доброго голосу, але ще й доброї акторської гри, виконував співак із фаховою освітою — С. Габель.

Виставлено «Різдвяну Ніч» у київському міському театрі (опері) на м'ясниці, в лютому 1873 року. Дано, одна по одній, чотири вистави, кождий раз при повнісенькій салі. Успіх перевищив усякі сподіванки! Публика не скупилася на гучні та рясні оплески, а Лисенка та Старицького викликали безліч разів після кожної дії.

«Різдвяна Ніч» викликала серед київського суспільства велику сензацію і силу балачок — прихильних і ворожих. Звичайно, найбільше лютував «Кієвлянин»; ганив і лібрето, і музику; глузував, кепкував і не знати що вигадував..... Але ми, українці, та поступове київське громадянство, бачили в тих наскоках лишень безсильну злість і добре усвідомляли собі їх справжню вартість. Всі розуміли, що поява «Різдвяної Ночі» на сцені київської опери має епохальне (переломове) значіння, що се не просто гарний та оригінальний музично-драматичний твір був уперше виставлений на сцені, а що разом з ним, народилась українська національна опера.

Микола Костомарів — батько укр. історіографії.
(Карикатура Лебедева з 1877 року).

Властиво кажучи, «Різдвяна Ніч» у той час не була ще оперою в стислому розумінню того слова, бо з 4-х, лишень дві дії були без «прози», а в двох діях співи були пересипані «прозою». Але се не була також і оперета — і тому Лисенко назвав свій твір «музикальною комедією». Згодом Лисенко переробив «Р. Н.» цілком на оперу, давши їй вже назву: «коміко-лірична опера», і такою вона була виставлена у-перше в Харкові в 1882 р., в присутности композитора. Виконавцями були тоді вже не аматори, але фахові артисти. Опера і тут мала великий успіх.

Якби там не було, але ми маємо безперечне право сказати, що українська національна опера народилася власне в 1873 р., дарма, що з початку вона мала ще форму «музикальної комедії». Се був, так-би сказати, її «дитячий вік». Але ставши «дорослою», ся музикальна комедія перетворилась вже в справжню оперу.

IX.

III-ий російський археологічний зїзд і участь в ньому українців. Реферат Лисенка про думи та пісні кобзаря Остапа Вересая. Виїзд Лисенка до Петербурга. Студії у Римського-Корсакова. Концерти в Петербурзі. Як ставилися до Лисенка російські музичні круги. Поворот до Київа.

В осені того-ж таки 1873 року відбувся в Київі III-ий російський археологічний зїзд. На сей зїзд прибуло багато вчених не тільки з усіх кутків

Остап Вересай — український кобзар.

російської держави, але й з усієї Славянщини; навіть із Франції прибули вчені славісти: Alfred Rambaud та Louis Léger. Київське суспільство дуже цікавилось тим зїздом. На засіданнях зїзду, що відбувалися в актовій салі університету св. Володимира, було завжди багато сторонньої публики. Отже на сьому зїзді перед вели українські вчені: Волод. Антонович, Драгоманів, Костомарів та ин., і коли вистава «Різдвяної Ночі» була святом українського мистецтва, то III-ий російський археологічний зїзд перетворився у свято української науки. Само собою зрозуміло, що «Києвлянин» та його однодумці з усіх сил намагалися здискредитувати зїзд — та дарма! Пашекування «Києвлянина» лишилося при ньому, а зїзд робив своє славне діло і розгорнув перед усім ученим світом величезні духові скарби українського народу.

Підчас зїзду влаштовано в домівці Старицьких для славянських гостей, що прибули на зїзд, бенкет, на якому виступав український хор, під орудою Лисенка, а також співав свої думи кобзар Остап Вересай. Сей кобзар був, здається, останній з кобзарів старшого покоління. Тепер таких кобзарів уже немає та сама кобза у сучасних кобзарів не така, як кобза Вересая. Та й ніхто з кобзарів і не співає тепер тих дум, що їх співав Остап Вересай. Всі ті думи та пісні Лисенко записав, завів у ноти і долучив їх до свого реферату, який був прочитаний тогож року в київському відділі «Імп. Рос. Геогр. Т-ва».

Коли скінчився археологічний зїзд, Лисенко поїхав до Петербурга. Хоч він і здобув у липській

Микола Римський-Корсаков.

(Професор петербурської музичної консерваторії,
один з найвизначніших російських музиків, тво-
рець новітньої російської школи).

консерваторії добру та основну музичну освіту, але була одна галузь музичного мистецтва, якій Лисенко, будучи в консерваторії, не міг присвятити багато часу. Це була наука інструментації, яка вчить писати та перекладати музичні твори на цілу оркестру (оркеструвати*). Отож Лисенко й поїхав до столиці з метою доповнити свою музичну освіту. Тут він почав студіювати науку інструментації під кермою знавця цього діла, професора консерваторії Римського-Корсакова.

В столиці пробув Лисенко два роки. І тут він, пильно працюючи у Римського-Корсакова, не занехав своєї артистичної діяльності. Він брав участь у популярних концертах, що впорядковувалися в «Соляному Городку»**). На тих концертах дуже гарний хор, що складався з місцевої української академічної молоді, виконував, під орудою Лисенка, цілу низку українських народніх пісень і композицій самого Лисенка. Стала участь у тих концертах брав, в купі з Лисенком, С. Габель. «Сі українські точки концертів робили, — як каже В. О'Коннор-Вілінська, — небувалий фурор!»

Тут до речі буде зазначити, як ставилися до Лисенка, як до композитора, представники російської музики. Здавалося-б, що в сфері музичного мистецтва не повинно було бути жадного

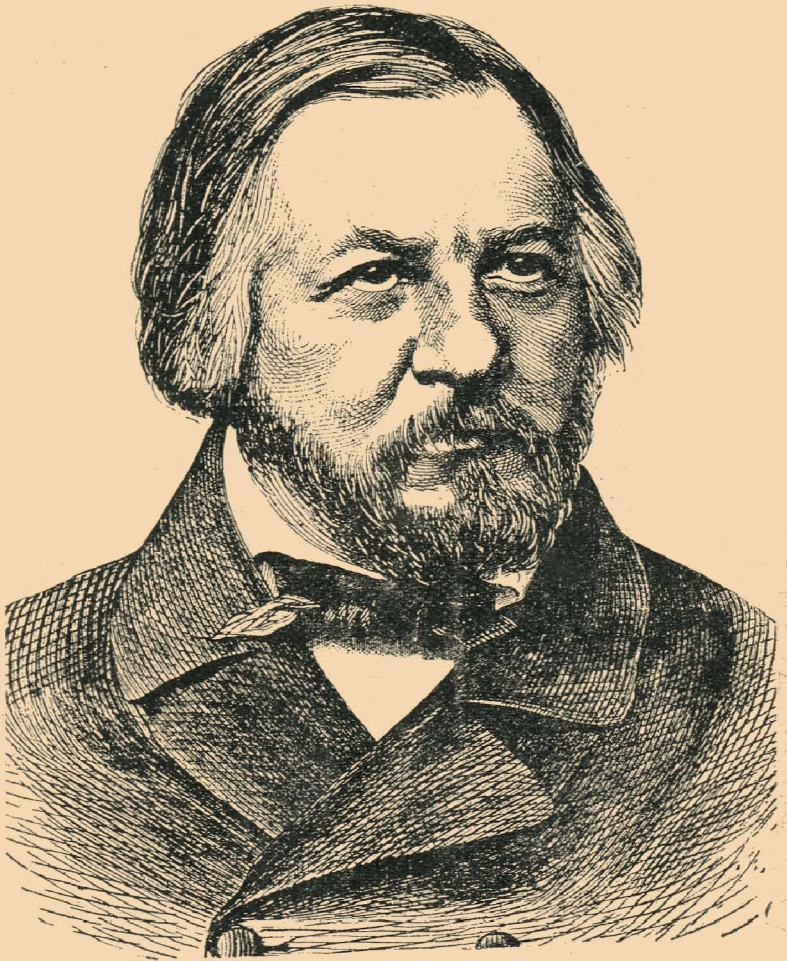
*) Тому-то в «Різдвяній Ночи» (в першій редакції) сам Лисенко оркестрував лишень частину, а решту оркестрували: діригент І. Альтані та режисер київської опери — француз Давід.

***) «Соляний Городок» — то була така інституція в Петербурзі, де відбувалися популярні виклади, концерти то-що.

упередження або нетолерантності. Але не так воно було в дійсності. Російські музичні круги поставилися до Лисенка злісно-ворожо — і не тому, щоб він був нездара або кепський композитор (миж знаємо, що так не було), а тому лишень, що він був композитор український, таким бажав залишитися і не хотів перейти до російського музичного табору, як сього бажалося провідникам російської національної музичної думки. Ще коли в Києві вперше виставлялась «Різдвяна Ніч», деякі з членів київського відділу «Імператорського Російського Музичного Товариства» (Лисенко й сам був членом того відділу) приходили в антрактах до Лисенка на сцену, гратулювали йому за успіхи і щиро радили не марнувати свого таланту і відцуратися тієї «хахлаччини», яка не дасть йому ані хліба, ані слави....

На всі такі заклики та обіцянки Лисенко, дякуючи за раду, давав завжди однакову відповідь: «Теплий, — казав він, — кожух, тільки шкода — що не на мене шитий».

І Лисенко залишився на все своє життя українським композитором, присвятив свої Батьківщині увесь свій великий талант, усі свої сили, своє знання та свої здібности. Дійсно, Лисенко не придбав собі багатства; досить скромні засоби для життя він добував переважно лекціями гри на фортепяні... Але що до до «слави», то ім'я українського мистця стало славним не на одній Україні, — де популярність Лисенка з кожним днем росла та ширилася, — а й далеко поза її межами. Такої слави, можна не вагаючись сказати, не зазнав ані один з російських музичних дія-

Михайло Глінка.

чів, не виключаючи й самого Глінки*). За найкращий доказ цього може послужити: святкування 25-літнього ювілею музично-артистичної та композиторської діяльності нашого незабутнього Бояна!

В 1875 р. Лисенко повернувся з Петербурга до Києва і тут, на рідному ґрунті, почав знов жваво працювати: відновив свою професорську діяльність у київському дівочому інституті та став продовжувати свою музично-етнографічну діяльність, збираючи та заводячи в ноти народні українські пісні. Збірники народніх пісень виходили окремими великими зшитками («випусками»), з котрих кожний містив у собі 40 пісень. Крім того, Лисенко став видавати такі-ж збірники народніх пісень у хоровавому укладі. То були так зв. «десятки» — по 10 пісень у кожному зшитку. Особливу увагу звернув Лисенко ще й на українські обрядові пісні. В 1875 р. вийшов його збірник танків та веснянок, під загол.: *«Молодощі»*. Далі Лисенко видав два збірники («вінки») веснянок, пісні купальські (*«Купальська справа»*), колядки, щедрівки та пісні весільні. Поруч із тим Лисенко писав *«Музику до Кобзаря Т. Шевченка»*, komponував свої опери, писав пєси для фортепяна і т. д.***) Не залишав і другого боку своєї мистецької діяльності: він знов став періодично впо-

*) Михайло Глінка (1804—1866) високоталановитий музик, якого росіяне справедливо вважають за творця російської національної опери.

**) Всі музичні праці й твори Лисенка видавали фірми: В. Корейво та Л. Гдзіковський в Києві, які багато причинилися до популяризації імени Лисенка, його творів та української музики взагалі.

ряжати свої великі, з різноманітними програмами концерти, в яких завжди брав участь хор.

Х.

1876 рік і заборона українського друкованого слова в Росії. «Указ» царя Олександра II. Вплив діяльності Лисенка на українське суспільство. Відродження українського театру.

Настав 1876 рік і приніс зі собою нові тяжкі репресії для всього свідомого українства. Царський уряд поклав собі остаточно знищити український «рух» та раз на завжди покласти край усяким «українофільським» змаганням та забаганкам. Тут ужито тих самих засобів, які, здавалось, дали такі добрі наслідки в боротьбі з польщиною. Була в першу чергу, покладена заборона на українське слово, на те слово, що було мотутньою зброєю в руках борців за культурно-національне відродження своєї батьківщини, на те слово, про яке Т. Шевченко сказав, що він поставить його на сторожі коло «малих от-тих рабів німих»...

Отже «указом» царя Олександра II суворо заборонено друкувати та видавати, щоб там не було, на українській мові («на малорусском наречії»), окрім історичних документів, що мають наукову вартість (правописом оригіналу) та текстів під нотами народніх пісень — правописом доконче «загально-російським». Далі заборонено привозити зза кордону всякі українські книжки, часописи і т. д., що дуже обмежило культурні звязки

Графъ Петро А. Валуевъ.

(Російський мін. внутр. справ у 1872—77 рр.)

російської України з Галичиною.*) Нарешті були заборонені українські театральні вистави, прилюдні промови, деклямації та співи на концертах українською мовою... Про церкву та школу вже й говорити немає чого: в церкві священник-українець примушений був промовляти до своїх парохіян-українців — московською мовою.

Тепер здавалося, що з українством, як із польщиною, скінчено, «Ніякої України не було, не має й бути неможе» («ніжкої України не било, нет і бить не может», — як висловився один із царських міністрів — Валусь). Все замовкло, затихло, настала тиша як на кладовищі. Та не замовк, не затих наш славний співець — Микола Лисенко! Він, не зважаючи на всякі заборони та укази, співав свої чарівні пісні, видавав свої збірники народніх пісень, складав музику до «Кобзаря» і випускав її в світ, по часті навіть без слів, без тексту. Лисенко і далі впоряджав свої концерти, при чому українські співи на тих концертах співались в перекладі на московську мову. Я дозволю собі тут, між иншим, повторити те, що я писав 1920 р. в своїй статі: «Памяти Миколи Лисенка», з приводу 8-их роковин його смерти:

...»В той час, коли над нашою безталанною Батьківщиною нависли чорні, важкі хмари, коли ввесь обрій українського громадського й культур-

*) Треба зауважити, що й без «указу» 1876 р. в Росії недозволялося вгагалі видавати українських часописів та й українські книжки було дуже тяжко видавати. Тоді-то українські письменники, вчені та публіцисти з російської України стали містити свої твори та свої праці в галицьких періодичних виданнях, переважно в галицькій «Зорі».

ного життя обхопила густа, безпросвітна темрява, коли в наші серця вступили розпука та зневіра, або — ще гірше — апатія та байдужність, коли українське слово, приголомшене ганебної пам'яті указом 1876 р., замовкло, завмерло, — в той самий момент по всій Україні луною котився Лисенків спів, будив нас, не давав нам спати, закликаючи до нової, напруженої, тяжкої, але вдячної праці; бадьорив нас, показуючи нам, крізь завісу з хмар, клаптик осяяного сонцем блакитного неба; подавав надію на кращу долю... Та не лише по Україні лунав той спів: його чути було і на холодних берегах Неви, і на сонцем спалених берегах Каспія... Слухаючи того співу, ми вірили, що наша справа не загинула, що ми ще поборемось, — ба! ще й навіть переможемо!«...

Надії, які покладав російський уряд на указ 1876 р., не здійснились: українське життя остаточно не завмерло, українська справа не загинула. Згодом, хоч «указ 1876 р.» і не був формально скасований, але, в дійсності, де далі то все більше втрачав він свою силу. Бодай що до українського театру, то сей безглуздий указ у пять років був фактично скасований. Се вже сталося після смерти Олександра II в 1881 р. Тоді виявилася можливість виставити на сцені харківського театру Лисенкову оперу «Різдвяна Ніч» (1882 р.).

В той час відродився й український театр. До сього часу сценіяльного-українського театру зовсім не було. Українські драматичні п'єси виставлялися здебільшого аматорами, або в суміж із п'єсами польськими та московськими;

не було також і виключно українських фахових драматичних артистів. Першу українську драматичну трупу склав в 1881 р. славетний український артист та драматург Марко Кропивницький, який був справжнім батьком нового, реально-побутового народнього українського театру — і який утворив цілу школу українських драматичних артистів. В 1883 р. на чолі трупи став М. Старицький. В тій трупі були тоді найкращі українські драматичні сили, такі як: Марія Заньковецька, Ганна Затиркевич, Микола Садовський, Опанас Саксаганський, Іван Карпенко-Карий та сам Марко Кропивницький. Відновивши кращі старі українські пєси і, в першу чергу, бабусю українського театру — вічно молоду «Наталку-Полтавку» І. Котляревського, Старицький й Кропивницький заходились компонувати нові пєси для українського театру, або переробляти для сцени повісти Гоголя («Сорочинський Ярмарок»), польського письменника Крашевського («Циганка Аза») поеми Т. Шевченка («Невольник», «Титарівна») то-що. Незмінну складову частину кожної сливе української пєси становили співи сольові й хороваві — і багато матеріялу для цієї музичної частини давали Лисенкові збірники народніх пісень. Виставлялися також, по змозі, опери й оперети Лисенка («Чорноморці», «Утоплена»).

Але російська влада всеж таки подбала про те, щоб обмежити поле діяльности українського театру. Дозволялося виставляти й друкувати лишень оригінальні українські пєси і сюжети для них брати, не инакше як, із простонароднього побуту, або-ж з історії України. Крім того вима-

Микола Садовський.

галосся: щоб одночасно з українською песою виставлялася ще якась російська песа, на те-ж саме число дій. А в Києві та на всій Правобережній Україні українські театральні вистави рішуче не дозволялися.

Як-би там не було, а український відновлений театр здобув собі широкий розголос і українські вистави мали скрізь у російській державі, починаючи з Петербурга і кінчаючи Кавказом, величезний успіх. У Петербурзі українські вистави викликали велику сенсацію. Столична публіка була просто захоплена чудовою грою українських артистів; столична преса також поставилася до них дуже прихильно. Російська театральна критика, не вагаючись, ставила гру українських артистів за взір артистам російським. Доводилось українцям грати навіть у присутности царя і царської родини.

Цілком зрозуміло, що в той час, про який тут йде бесіда, коли було заборонене українське друковане слово, український театр відограв великої ваги ролю в українській національній справі та в українському рухові. Український театр був не простою розвагою, а трибуною і то єдиною трибуною, з якої лунало живе українське слово. Він будив серед українського суспільства національну свідомість, викликав любов до свого рідного, пошану до своєї минувшини. Він багато дочого розказав про Україну й чужиням, багато такого, чого вони досі не знали й не припускали

XI.

Музично-драматичні праці Лисенка. Концертове «турне» з хором по Україні. Київське товариство «Боян». Участь українців та М. Лисенка в київському «Літературно-Артистичному Товаристві».

Від 1875 р. Лисенко жив постійно в Києві і дуже рідко куди-небудь виїздив Як уже було сказано, «указ» 1876 р. не спиняв Лисенкової діяльності, не паралізував її, не загальмував. Лисенко й тоді, як і раніш, випускав у світ свої збірники народніх пісень й свою «Музику до Кобзаря» (часто навіть без тексту) та організував великі концерти, на яких українські народні пісні й твори самого Лисенка співалися в перекладі на московську мову...

Коли-ж на початку 80-их років відродився український театр, то Лисенко, незалежно від музично-етнографічної праці та праці над «Музикою до Кобзаря» і т. п., став пильно працювати в сфері музично-театральній. Чи було се дійсно безпосередньо звязане з тією новою ерою, що настала для українського театру — сказати трудно, але треба зазначити той факт, що на період 80-их років припадає найбільша частина музично-драматичних творів Лисенка. Тоді саме він остаточно викінчив оперету «Чорноморці», написав оперу: «Майська Ніч» або «Утоплена» (лібрето за Гоголем склав М. Старицький), три дитячі опери: «Коза Дереза»^{*}), «Пан Коцький» та «Зима й Весна»

^{*}) «Коза Дереза» — в III виданню — надрукована заходами видавництва «Світ Дитини» у Львові в році 1922.

і велику оперу на сюжет також із Гоголя — *»Тарас Бульба«*. Впорядкував, крім того, музику до *»Наталки-Полтавки«* і написав до цієї поеми спеціальну увертюру.

Поширив Лисенко також і свою концертну діяльність, яка до цього часу обмежувалась самим Києвом. За порадою та допомогою своїх друзів та прихильників, Лисенко в 90-их роках склав свій досить великий український хор, добре його вишколив, одягнув у національне українське вбрання і — рушив на мандрівку по Україні, пустився, як кажеться, в артистичне *»турне«*. Багато міст, більших та менших, одвідав тоді Лисенко — і де-б він тільки не виступав із своїм хором, скрізь мав великий *»моральний«* успіх. *»Моральний«*, кажу, бо з *»матеріального«* боку та мандрівка дала трохи чи не убутки. Лисенко був артист, а для того, щоб не зазнати матеріальних втрат у такому *»турне«*, треба було ще й мати не аби-який *»комерційний«* хист, треба було вміти тримати таку різномасну братію, з якої завжди складається мандрівний хор, міцно в руках, у суворій дисципліні, не з одного лишень артистичного боку. Лисенко з роду не мав нахилу до *»комерції«*, а через свою лагідну вдачу не спромігся завести в своєму хорі, поза концертною естрадою, необхідної дисципліни.

Але якби там не було, артистично-національна мета цієї мандрівки була досягнена: провінційне українське суспільство — панство, міщанство й селянство — дістало змогу почути свою рідну пісню як у мистецькому укладі, так і в містецькій інтерпретації — і се багато причинилося

Автомат граф. № 52. А. А.

Вони - це ті, які в дім прийшли

Лисенків автограф «Гамалія».
(Хор бранців на муж, хор з фортепяном)

до популяризації української музики та імени самого Лисенка.

В Києві під той час, само собою зрозуміло, не було й не могло бути жадних спеціально українських громадських установ, чи то артистичних, чи просвітних, чи музично-літературних. В 90-их роках заснувалося в Києві музично-літературне товариство «Боян». У числі членів-основників того товариства були з українців: М. Лисенко, Олена Пчілка та Павло Житецький, які гадали, що вони своєю пильною працею спроможуться надати «Боянови» черти переважно українські. Але ті надії не здійснилися: «Боян», проживотівши зо два роки, як каже О. Пчілка, «загинув своєю смертю»...

Далеко краще стояла справа з другою установою, також російською. То було київське «Літературно-Артистичне Товариство.» Багато українців увійшло в склад того Т-ва, щоб «зайняти в ньому позицію», як казав Лисенко. І українці міцно тримали в руках ту «позицію» — і се надавало діяльності «Літературно-Артистичного Товариства» досить виразний український кольорит, що було не до вподоби деяким членам Т-ва. З українців найчільнішими діячами в Т-ві були: Олена Пчілка, Михайло Старицький, його дочка — відома українська поетка й письменниця — Людмила та Микола Лисенко. Товариство впоряджало літературні й музичні вечери — російські, українські та польські, святкуючи пам'ять славних людей сих народів і Лисенко, таким чином, знайшов і тут поле для своєї діяльності.

XII.

Зріст популярности Лисенка. Свято Котляревського в Полтаві. 25-ти літній ювілей Лисенка. Святкування 35-літнього ювілею Лисенка — в Київі, Петербурзі, Баку. Святкування ювілею в Галичині та на Буковині. Заснування Лисенком у Київі «Музично-Драматичної Школи».

Вже під той час популярність Лисенка дійшла до свого, так-би сказати, апогею. Скромний працівник, «учитель музики», який ніколи не ганявся за славою, не висовувався притьмом уперед, не пишався своїм великим таланом. Лисенко все таки став, можна сказати, найпопулярнішою в Київі людиною, котру всі любили, всі поважали не на Україні лишень, а й поза її межами, як про се вже згадувалося. Навіть ворогам українства та Лисенка, як одного з найкращих представників української національної течії, наче заціпило роти — вони принишкли, замовкли і не наважувались виступати проти популярного та поважаного українського діяча з гострою критикою, з глузуванням та з лайкою, як воно бувало раніш, у першому десятиріччю діяльності Лисенка.

Як і в свої ще студентські часи, як і на початку своєї артистичної діяльності, так і тепер, Лисенко брав завжди живу участь у кожному українському концерті, в кожній українській вечірці, був справжньою душею й оздобою кожного українського національного свята. Тут до річи буде згадати про участь Лисенка в урочистому святкуванні памяти Ів. Котляревського, що відбулося

в Полтаві в літі 1903 р. з приводу відкриття пам'ятника батькови новітнього українського письменства. На тому святі виконано, під орудою автора, великий твір Лисенка: кантату до слів Шевченка: *»На вічну пам'ять Котляревському«*. Участь Лисенка в тому святі викликала серед місцевої публіки та серед гостей — депутатів із Галичини — величезний ентузіазм...

Ще в 1893 р. святкувався в Києві 25-ти літній ювілей Лисенка. Святкування те не визначалося великою пишністю. З приводу сього ювілею була стаття А. Кримського в журналі *»Етнографіческое Обзореніє«* 1893 р., а в спогадах про Лисенка багатьох інших авторів про сей ювілей навіть не згадується може тому, що його геть затьмарив собою пишно та блискуче відсвяткований 35-ти літній ювілей, впоряджений з ініціативи та заходами київського *»Літературно-Артистичного Товариства«*.

Сей ювілей святкувався в Києві в осени 1903 р. Ювілейне свято поділено на три частини, які зайняли разом три вечери. Перший вечір присвячено урочистій академії, яка відбулася в роскішній, великій салі київського купецького клубу. Тут були промови, адреси, привітання, привітальні телеграми з усіх усюд і т. д. Другого вечера виставлено в театрі київської опери артистами опери, в присутності ювілята, його першу оперу: *»Різдвяна Ніч«*; а третього вечера відбувся великий концерт, якого програма складалася з творів ювілята. Що на всіх тих святах було повнісенько людей, які маніфестували свою щирю любов до ювілята і пошану до його славної діяль-

Бронзова статуетка (лірник і дівчина),
жертвована Лисенкови в дарі від Полтавців, з нагоди
його 50-их уроди, 10 березня 1892 року.

ности безупинними, гучними та палкими оваціями, — про те нема що й говорити....

Про Лисенків ювілей заговорила уся майже російська періодична преса (української періодичної преси тоді в Росії не було). В часописах подано усі подробиці святкування. Одні з часописів висловлювалися про ювілей з ентузіазмом, інші — більше стриманно, але завжди в більше-менше в прихильному для ювілята тоні.

Ювілейні свята на честь Лисенка справляли ся не в самому лише Києві. Святкувався Лисенків ювілей і в державній столиці — Петербурзі, куди Лисенко їздив на запрошення ініціаторів ювілейного свята. Святкувався ювілей і за Кавказом в Баку — головному місті найдалі посуненої на південь провінції тодішньої російської держави. Тут ювілейне свято було впоряджене заходами автора цієї книжки та дірігента оркестри — Марка Черняхівського.

Пишно та гучно відсвяткувала Лисенків ювілей галицька Україна. На запрошення галицьких українців, Лисенко, в місяці грудні того-ж 1903 року, поїхав до Галичини в супроводі українського діди́ча Е. Чикаленка та відомого письменника Е. Єфремова. Подорож Лисенка по Галичині — то був пишний тріумфальний похід. Крім Львова, де Лисенко пробув чотири дні, відвідав ювілянт ще й Тернопіль, Станиславів, Коломию і Чернівці.

Які гучні свята справлялися скрізь по тих містах, а головним чином — у Львові, про се не маю потреби тут говорити; про се докладно розказано в книжці Ф. Колесси: *»Микола Лисенко«*.

З приводу 35-ти літнього ювілею Лисенка

поміж українським громадянством зібрано певну суму грошей на національний дар ювілятові. З початку була думка придбати за ті гроші яке нерухоме майно, напр., хутір під Києвом, але згодом ухвалено віддати всю зібрану суму Лисенкові до рук, щоб він учинив з нею те, що сам вважатиме за краще. І Лисенко дійсно зробив так, як тільки й міг зробити справжній артист та ідейний громадянин: Лисенко використав ті гроші для заснування в Києві своєї власної музично-драматичної школи. В тій своїй школі Лисенко, як директор школи і досвідчений музичний педагог, давав напрямок діяльності професорського персоналу, а ученикам школи прищеплював свої думки та погляди на музичне мистецтво. Правда, школа Лисенка не була українською в стислому розумінню того слова, бо заснування «української» школи російська влада тоді не дозволяла тай існувати такій спеціально - українській школі луло-б дуже трудно і майже неможливо ще й з матеріального боку, — але на український елемент, звичайно, звернено в школі пильну увагу, як у музичному, так і в драматичному відділі. Керманничкою сього останнього була артистка Марія Старицька — старша дочка Михайла Старицького.

Лисенко з якимсь юнацьким запалом віддався праці в своїй школі, яка стала його улюбленою дитиною. Він бував у школі що-дня в ранці та пополудни і ходив звичайно пішки, хоч сам мешкав досить далеко від школи, і туди ще треба було йти, підіймаючись у гору.

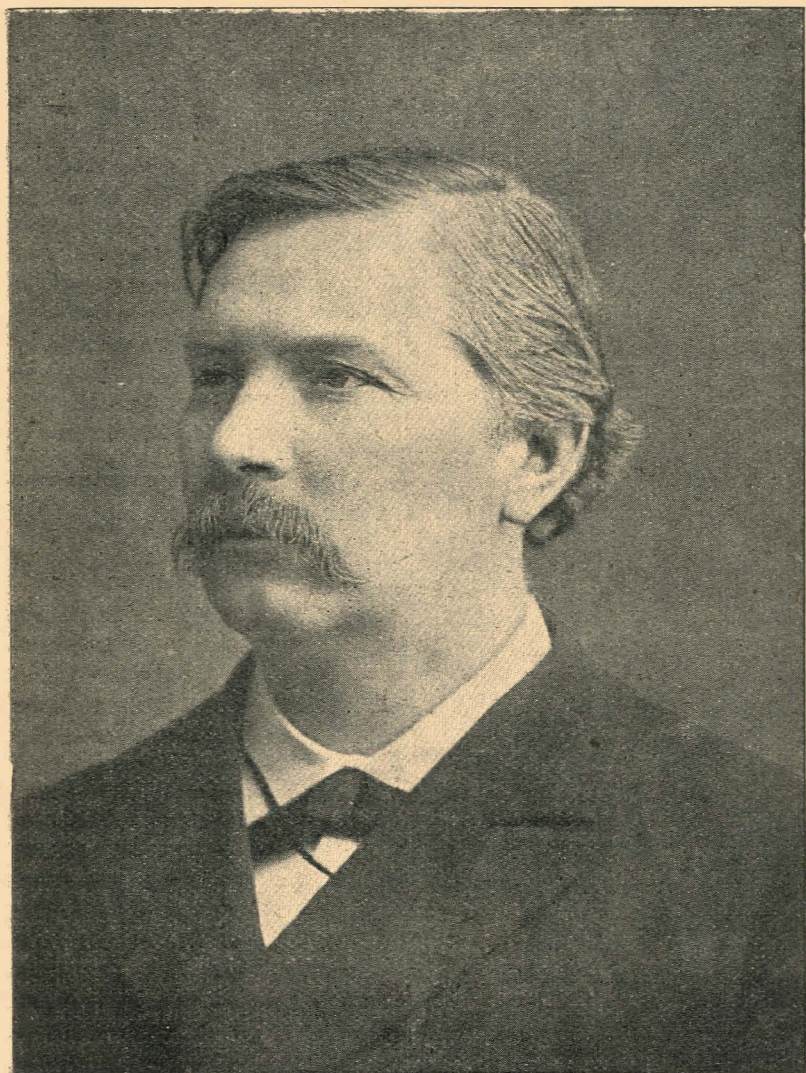
Лисенко мав право пишатися своєю школою. Навчання в обох відділах — музичному та дра-

матичному — було поставлене зразково, а ученики школи боготворили свого директора. При школі утворився на початку невеликий музей, де в першу чергу зайняли місце українські народні музичні інструменти: кобза, бандура, ліра та ін. З Лисенкової школи вийшло чимало талановитих та визначних музиків, співців та драматичних артистів. (Після смерти Лисенка школа його існувала, як: »Школа імени М. Лисенка«, під управою дочки основника — Маріянни Лисенківної, котра скінчила консерваторію в Москві. Драматичний відділ залишився й на далі під орудою Марії Старицької).

XIII.

Громадянська діяльність Лисенка. 1905 рік. Українські клуби — »Просвіти«. »Український клуб« у Києві. Праця Лисенка в »Українському клубі«. Ліквідація »Українського клубу«. Недуга Лисенка. Останні музичні твори. »Лебединий спів« Лисенка — опера »Nocturno«. Смерть Лисенка. Похорон.

Лисенко був не тільки славний музик-артист, але також щирий український громадянин-патріот. Він цікавився всіми проявами українського громадянського життя й українського руху. Він листувався з усіма майже українськими громадськими діячами і завжди радо відповідав кожному, хто лишень звертався до нього з листом. Як людина високо інтелігентна та освічена, брав Лисенко діяльну участь в українських громадянських справах, через що зазнав, як громадянський діяч, чи-

Портрет Миколи Лисенка з 90-их років.

мало прикростей. Один раз його навіть, не знати за-що, арештовано. Се було під час виборів до першої російської державної думи. Але сей арешт не довго тривав: Лисенка арештовано з-вечера та одведено до поліції. Там він переночував, а на другий день його випущено.*)

1905 рік — рік так зв. політичної весни та першої російської революції — приніс із собою деякі полекші і для українського друкованого слова. В Києві почав виходити перший щоденний часопис українською мовою: «Громадська Думка», якого видавцем був згаданий вже Євген Чикаленко. (Згодом «Гр. Д.» примушена була змінити свою назву і стала зватися: «Рада»). Скрізь по Україні (а навіть і поза Україною, як напр., в Баку) заснувалися українські товариства — «Просвіти». То були, власне кажучи, українські «клуби», які мали свої бібліотеки, хори, свої аматорські драматичні гуртки і т. д. В тих «Просвітах» відбувалися музичні, драматичні та літературні вечірки; впоряжали «Просвіти» також і великі прилюдні вистави та святкування пам'яті славних українських мужів: Шевченка, Котляревського, Квітки та ин. Само собою зрозуміло, що музичний репертуар усіх «Просвіт» складався, у величезній більшості, з творів Лисенка. Сі твори

*) Коли по Лисенка прийшли жандарми, щоб його арештувати, він зустрів їх спокійно, ввічливо, з лагідною усмішкою і попросив усіх сісти, «бо — казав він, — такий вже у нас звичай: перед дорогою треба посидіти, щоб у хаті усе добре сідало». Всі посідали. За пару хвилин Лисенко встав, перехрестився, і сказавши: «ну, а тепер в дорогу!» — рушив з хати у слід за жандармами.

Евген Чикаленко укр. гуманіст і меценат.

давали найбагатіший по кількості, різноманітний, незвичайної артистичної краси матеріал для просвітянських музичних продукцій.

В Києві, крім «Просвіти», існував під той час іще й окремий «Український клуб». В тому клубі Лисенко був головою Клубової Ради. Тут мав він багато роботи, але також багато клопоту та тяганини з «начальством», яке хоч і дозволило заснувати «Український клуб», але завжди зкоса дивилось на сю «мазепинську» інституцію.

Лисенко працював у клубі залюбки. Він любив сей клуб, любив сю «українську хату», де гуртувалося українське свідоме суспільство, де розглядалися та обмірковувалися всякі питання з обсягу українського культурного, громадського та політичного життя. Незалежно від адміністративної, вів Лисенко в клубі також і артистичну працю, впоряжуючи від часу до часу вечери «камерної музики», в яких і сам брав діяльну участь як віртуоз на фортепіані.

Але Дамоклів меч, що увесь час висів над «Українськи клубом», нарешті таки впав. Невси-пуще начальство присікалось до якоїсь там дурниці та закрило й зліквідувало «Український клуб» (**).

*) «Мазепинцями» прозвали москалі українців за те, що вони, мовляв, як і «зрадник» гетьман Мазепа, мріють про те, щоб відокремитися від Москви та утворити незалежну українську державу.

***) Після смерти Лисенка сей клуб відновився, але вже під російською назвою: «Родина» (Рідний край). українці навмисне вибрали сю назву, бо вона однозвучна та й пишеться однаково з українським словом: «Родина». Ріжниця лишень у місці, на якому стоїть наголос.

Кабінет Миколи Лисенка.

Ся подія тяжко засмутила Лисенка. Його вражлива натура сильніше аніж чия інша реагувала на всі »скорпіони«, що знов рясно посипалися на українство. Російський уряд, наляканий подіями 1905 року, згодом наче опам'ятався і став малу по малу відбирати та зводити на нівець усі ті »свободи«, що їх дано громадянству за часів химерної »політичної весни« 1905 р.

Під той час Лисенко став уже занепадати на здоров'я: у нього виявилася тяжка та грізна недуга — склероза вінцевих артерій серця, недуга невилічима, яка могла кождої хвилини спричинити наглу смерть. За порадою лікарів, Лисенко поїхав на який час до Німеччини, до Бад-Навгайму. Вернувшись звідти до Києва, почував себе начеб-то трохи краще; тримався бадьоро, працював у своїй школі, працював в »Українському клубі«, доки сю нашу хату не зліквідовано. Не залишав також і композиторської діяльності. Він злагодив VII-ий випуск »Збірника українських пісень«, писав піси вокальні та задля фортепяна і заходився писати одноактову оперу-казку: »Літньої Ночі«, на текст В. О'Коннор-Вілінської, та фантастичну, також одноактову »оперу-мініатюру« — »Nocturno«, на текст своєї небоги Людмили Старицької-Черняхівської. Перша з тих двох опер лишилася нескінченною на чверть частини, а другу — »Nocturno« — Лисенко закінчив на кілька день перед своєю смертю. Се був останній музичний твір Мистця, се був »лебединий спів« великого співця України....*)

*) Оперу: »Nocturno« у-перше виставлено в Москві в українському товаристві »Кобзар«, в зимі 1912 р.

Микола Лисенко на смертній постелі.

Помер Лисенко в середу 24 жовтня (по старому стилю) 1912 року; помер нагло саме в той час, коли зібрався йти до своєї школи...

Вістка про смерть Лисенка блискавкою рознеслася по Києві, а телеграф поніс її до найдальших закутків російської держави та за кордон. Уся людність Києва була глибоко зворушена смертю найпопулярнішої в Києві людини і багато людей поспішало до домівки Лисенка, де що дня правилися панахиди.

Ховали Лисенка 28 жовтня (тіло було набальзамоване), бо дожидали приїзду родини небіжчика та делегацій з деяких міст Росії та з-за кордону. В суботу, з-вечера, тіло Лисенка перенесено з домівки до Володимирського собору, де під час Служби відспівано Лисенкову духовну композицію: *«Камо бѣгу от лица Твоего, Господи»*. На другий день, після Служби в соборі, відбувся похорон. Труну, вкриту червоною китайкою, понесли на руках, а по переду, на каравані, везено безліч вінків. Людий була величезна сила; була не тільки уся майже людність Києва, але багато людей приїхало ще й з околиць. Прибули й селяне з Київщини, з Полтавщини і привезли з собою вінки. З тих вінків особливу увагу звертав на себе великий вінок із жита та волошок, який несли селянські дівчата. *«З певністю, як довго стоїть Київ, не було такого похорону!»* — каже Олена Пчілка у своїх *«Спогадах»*.

Так! Бо то увесь святий Київ, а з ним уся Україна провозжала в далеку дорогу, до місця вічного відпочинку, свого найкращого, найулюбленішого сина.

То не хори співали, то вся Україна голосила та ридала над труною того, хто так палко кохав ту свою безталанну, заплакану, але прекрасну Матір, хто радий був за Неї життя своє покласти, душу свою віддати, того, хто присвятив Матері-Україні увесь свій хист, усі свої здібности, свою працю, хто, в тяжкі часи лихоліття, своїм чарівним співом бадьорив та підтримував її вірних синів, не даючи їм упасти в розпуку та зневіру!..

Тихо посувався жалібний похід. Співало, по черзі, кілька хорів. Коли труну несли поуз театру Садовського, театральна орхестра на балконі заграла жалібного *«Марша Дорошенка»*, того марша, що його написав Лисенко до трагедії: *«Гетьман Дорошенко»* Л. Старицької-Черняхівської.

Поховали Лисенка на *«Байковому»* кладовищі, де вже упокоїлися родичі Лисенка, а також М. Старицький, Б. Грінченко та інші славні українці. Тут була відправа, були промови, чулі, зворушливі промови, наче промовці не словами, а слізьми гіркими говорили. Особливо зворушили всіх присутніх промови галицьких делегатів — О. Ніжанковського та В. Шухевича; вони ж привезли із собою зі Львова червону китайку, що вкривала тіло Співця...

Труну спустили в могилу. Але люди довго ще стояли навколо вкритої вінками могили, не маючи сили одійти. Осиротів Київ, осиротіла Україна! Трудно було повірити в те, що Лисенка вже немає на Україні, трудно було уявити собі Україну без Лисенка!..

Так, Лисенко вмер. Згасла та зоря, що так яскраво світила нам протягом майже пів століття,

пробиваючи своїм промінням густу темряву, що обхопила була наше культурне й громадське життя!

Так, Лисенко вмер. Але не забуваймо, що «смерть генія — то початок його безсмерття». А Лисенко — безперечно наш національний геній. Його ім'я, його діла, як і його праведна душа, — безсмертні. І як Шевченко про Котляревського, так ми про Лисенка можемо сказати:

»Будеш, батьку, панувати,
Поки живуть люде,
Поки сонце з неба сяє
Тебе не забудуть!...»

XIV.

Загальний огляд музично-мистецької діяльності Лисенка. Епохальне значіння Лисенка. Лисенко й Шевченко. Лисенко й Котляревський.

Микола Лисенко — то ціла епоха, переломова доба в історії українського музичного мистецтва та й української національної культури взагалі. Історикови новітньої української музики доводиться вже відрізняти період перед-лисєнківський від періоду після-лисєнківського.

Перший з сих двох періодів можна схарактеризувати: як період панування в українському музичному мистецтві ділєтантизму.

Українська народня пісня, як уже було сказано, знайшла собі шлях навіть до панських будинків. З'явилися і люди, що залюбки збирали, записували та заводили у ноти українські народні пісні. Але то були або аматори-ділєтанти, або-ж

Остап Вересай в молодім віці.

Рисунок поета А. М. Жемчужнікова).

взагалі люди з більше-менше обмеженою загальномузичною освітою. Заводячи в ноти українські пісні, вони їх здебільшого калічили, записуючи, що до мелодики та ритміки, не так, як ті пісні співає народ, а так, як на думку записувачів належало-б співати, бо народ, міркували вони, — звичайно, — як народ неосвічений, темний, некультурний, не тямить правил «європейської» музики і співає «по-простому», по-мужичому. І ось вони, ті збирачі, стали по-своєму «поправляти» співців, від котрих записували пісні. А поправляючи, ставили хроматичні знаки (хрестики, бемолі та бекари) там, де сим знакам, на їх думку, належало стояти,^{*)} та втискували народню мелодію в тісні рямці «європейського» такту. Вони не могли збагнути, що народ — сей великий, «колективний» мистець-композитор — витворив свої власні закони мелодики, ритміки та контрапункту (підголоски), що народній співець, хоч він і простий чоловік, мужик, але має тендітне музичне чуття, що він, сей співець, співає так, а не инакше, цілком свідомо, а помиляються самі отті нетямущі збирачі та записувачі.

Що-ж до оригінальних українських музичних творів перед-лисенківського періоду, то й сі твори також не позбавлені характеристичних прикмет ділтантизму.

Лисенко, як ми вже знаємо, розпочав свою діяльність, як музик-професіонал, із того, що став збирати та обробляти українські народні мелодії

^{*)} Так робив навіть освічений фаховий музик — професор петербурзької консерваторії — Рубець

Сліпий бандурист.

— і в сій сфері, в сфері української музичної етнографії, Лисенко сказав нове слово, показав, як треба поводитися з народньою мелодією, дав наочний доказ того, що до сієї справи, то-б-то до справи записування та артистичного оброблення (гармонізації) народніх мелодій, треба приступати, маючи солідний запас музично-теоретичного знання і володіючи добре технікою композиції; треба ставитися до сієї справи з повагою, як до справи великого культурного значіння. Таким чином Лисенко поклав раз на завжди край всяким ділтантським пробам записування та оброблювання народніх мелодій. Основно та з побожністю студіюючи українську народню пісенну творчість, Лисенко завдяки своїй високій загально-музичній освіті, висвітлив мелодійну й ритмічну будову української пісні, знайшов, так-би сказати, закони української народньої музичної творчости, обґрунтував різницю що до мелодики та ритміки, між піснею московською та українською. Сі свої погляди Лисенко подав у своїх теоретичних розвідках, а головним чином — у своєму вже згаданому рефераті про думи та пісні українського кобзаря Остапа Вересая.

Лисенкові збірники народніх пісень мають величезне наукове, артистичне і моральне значіння. Своєю працею в тому напрямку Лисенко врятував від загину українську народню пісню в той час, коли народня пісенна творчість на Україні переживала тяжкі хвилини занепаду, коли під впливом салдатчини, фабрик та міського життя, зявилась на українському селі погана та безглузда московська «частуш-

ка*), а наша чудова народня пісня стала малу-по-малу тратити свою первісну непорочну красу.

Велику вагу Лисенковим збірникам народніх пісень, та Лисенковим теоретичним поглядам, надавав визначний музичний теоретик та критик Петро Сокальський, який в своїй клясичній розвідці (рос. мовою), про московські та українські народні пісні, покликався головним чином на Лисенка та його музично-етнографічні праці.

Що-ж до власних музичних творів Лисенка, то тут на першому місці стоїть безперечно *«Музика до Кобзаря Т. Шевченка»* — що до кількості і що до своєї артистичної вартості. Лисенкова музика — то найкраща ілюстрація до безсмертних творів Кобзаря. Лисенко, так-би мовити, наскрізь просяк поезією Шевченка: він відчув її усім своїм чутливим, українським серцем. Лисенко — такий самий поет у сфері тонів, як Шевченко — у сфері слова. Лисенко своєю музичною ілюстрацією договориє те, чого не договорив Шевченко і дає нам не то що, зрозуміти, а безпосередньо відчутти душу Шевченкових творів. Шевченко — вбогий мужик-кріпак, сирота, салдат, вязень — і Лисенко — панич, мазунчик, аристократ, син дідича — злилися до купи в Лисенковій *«Музиці до Кобзаря»* так щільно, що нам тепер трудно уявити собі такі, скажемо річи Шевченка, як пісня: *«Ой одна я, одна»*, або хори: *«Гамалія»*, *«Іван Гус»*, дует: *«Зійшлись, побрались і поєднались»*, уривки

*) Так називаються московські пісеньки, що складаються з коротких куплетів, яких і мелодію і текст можна схарактеризувати одним словом: — *«мерзота»*.

з «Гайдамаків», «Княжна» і т. д. — без музики Лисенка. Лисенкова музика — то наче чудові звукові фарби до Шевченкових розкішних малюнків олівцем. Зазначу ще раз, що Лисенкова музика мала такий самий великий вплив на українське громадянство, викликала такі-ж самі почування, як і поезія Шевченка — і тому імена Шевченка та Лисенка — сих двох великих синів України, сих двох рідних братів по духу — стоятимуть у пам'яті прийдешніх поколінь завжди одно побіч одного.

Лисенко — творець української національної опери. Ми не можемо вважати за оперу «Наталку-Полтавку» (хоч сам Котляревський і назвав свій класичний твір оперою); не можемо вважати за оперу ані «Запорожця за Дунаєм» Гулака-Артемовського, бо сам автор «Запорожця» хоч і був фаховим співаком, але що до композиції — лишився ділстантом. Лишень перероблена «Різдвяна Ніч» Лисенка має право назватися оперою в стислому розумінню — і тому повинна вважатися за першу українську оперу.

Оглянувши діяльність Лисенка, ми мусимо прийти до того висновку, що як Котляревський був батьком новітнього українського письменства, так і Лисенка слід назвати батьком новітньої української музики. — І коли від Котляревського починається новий період в історії нашої літератури, то так само від Лисенка починається нова доба, нова епоха в історії нашого музичного мистецтва.

XV.

Огляд мистецької спадщини Лисенка.

Лисенко залишив по собі величезну мистецьку спадщину. Я обмежусь тут лишень коротким оглядом цієї спадщини, поділивши праці Лисенка на такі категорії.

I. Музична етнографія. Тут на чільному місці належить поставити шість випусків *»Збірника українських пісень«*. Кождий випуск містить у собі 40 чисел, а всього 240 пісень, не рахуючи варіантів. Всі пісні уложені на один голос, у супроводі фортепяна, і лишень кілька пісень (у перших двох випусках) уложені на хор. *»Збірник«* сей почав виходити 1868 року в такому порядку: I-й вип. — 1868 р., II-й 1873 р., III-й 1879 р., IV-й 1886 р., V-й 1892 р., VI-й 1895 р. Що-ж до VII-го вип., то він лишився ще в рукописі; в сьому невиданому випуску містяться пісні, записані в Східній Галичині та в Бесарабії. В кождому з випусків пісні уміщені в певній системі: з початку — пісні історичні, козацькі, гайдамацькі; далі — пісні побутові, родинні, пісні любовні, чумацькі, уличні, а вкінці жартовливі.

Далі до цієї категорії належать:

12 *»десятків«* (120) пісень, уложених на хор (мужеський та мішаний), у супроводі фортепяна.

»Збірка народ. пісень в хоровому розкладі, пристосованих для учнів молодшого і старшого віку у школах народніх«.

»Молодоці«, збірник танків та веснянок (37 пісень).

Українські обрядові пісні (для хору): *»Веснянки«* (2 вінки), *»Купальська справа«*, *»Колядки, щедривки«*, *»Весілля«* — весільні пісні, упорядковані за ритуальним ходом людського весілля.

II. *»Музика до Кобзаря Т. Шевченка«*. — 7 серій (82 числа). Ся музика до *»Кобзаря«* складається в своїй більшості із сольоспівів, але містить також чимало дуетів тріо, квартетів та хорів. Усі співи — зі супроводом фортепіана (про кантати див. нижче). Але сей супровід — то не звичайний *»акомпаніамент«*, а здебільшого вже сам по собі мистецький твір. Узяти, напр., хочби уривок із *»Гайдамаків«* (ч. 61): *»Молітьсь, браття«*, де в інтродукції ви чуєте виразно дзвони Мотронинського монастиря.

З поміж сих 82 чисел треба окремо зазначити три *»кантати«* — великі пєси на поодинокі голоси та хор із супроводом оркестри, а саме: *»На вічну пам'ять Котляревському«*, *»До Освященка«* та *»Подражаніє Ісаїї«* (*»Радуйся ниво неполитая«*).

III. Пісні та співи на тексти різних авторів (35 чисел). Тут ми маємо також, крім сольоспівів, дуєти, тріо й хори на тексти авторів як українських (Франка, Олеся, Лєси Українки, Старицької-Черняхівської, Куліша, Щоголева й ин.), так і неукраїнських (Гайне, Міцкевича і т. д.). До цієї категорії творів належать, між иншим, такі річи, як: *»Жалібний марш до дня 27 роковин смерти Шевченка«* (хор, — слова Олєни Пчілки), два уривки зі *»Слова о полку Ігорєві«* (*»Плач Ярославни«* та хор *»Ясне сонце в небі сяє«*), *»Моя милованка«* — дуже гарна мазурка до слів А. Міцкевича, в перекладі М. Старицького і т. д.

IV. Музично-драматичні твори — опери й оперети. Операми, власне кажучи, можна назвати такі лишень твори, як: *»Різдвяна Ніч«* (4 дії), *»Тарас Бульба«* (5 д.)*), *»Зима й Весна«* або *»Снігова Краля«* (2 д.) та *»Nocturno«* (1 д.). Решта-ж музично-драматичних творів Лисенка — то або так зв. *»музикальні комедії«* (*»Утоплена«*, *»Енеїда«*), які, по своїй музичній фактурі хоч і дуже наближаються до опери, але операми їх назвати не можна, бо там співи пересипані *»прозою«*, — або-ж оперети (*»Чорноморці«*), або нарешті дитячі оперки (*»Коза Дереза«* і *»Пан Коцький«*).

Як уже було зазначено, Лисенко впорядкував музику до *»Наталки-Полтавки«*, крім того, розпочав іще низку опер, які так і лишились нескінченими. То були *»Остання Ніч«*, *»Чарівний Сон«* (текст Старицького), *»Сафо«* (текст Л. Старицької-Черняхівської) та *»Літньої Ночі«* (текст О'Коннор-Вілінської).

*) Ще в 1873 р., коли Лисенко написав свою першу оперу *»Різдвяну Ніч«*, люде з його близького оточення подали йому думку написати оперу на сюжет повісти того-ж таки Гоголя *»Тарас Бульба«*. Але Лисенко тоді рішуче не хотів послухати цієї ради, кажучи, що твір, в якому опоеетизовано криваву боротьбу між двома братерськими славянськими народами, не припадає йому до серця (тоді ще славянофільські традиції *»Кирило-Методіївців«* були живі серед українського суспільства). Правда, Шевченко написав поему *»Гайдамаки«*, але сам-же він у *»Передмові«* каже: *»Серце болить, а розказувати треба; нехай бачать сини і внуки, що батьки їх помилялись; нехай братаються знову з своїми ворогами«*. Пізніше, як ми бачимо, Лисенко захопився таки вдячним сюжетом *»Тараса Бульби«* і написав на сей сюжет свій найбільший музичний твір.

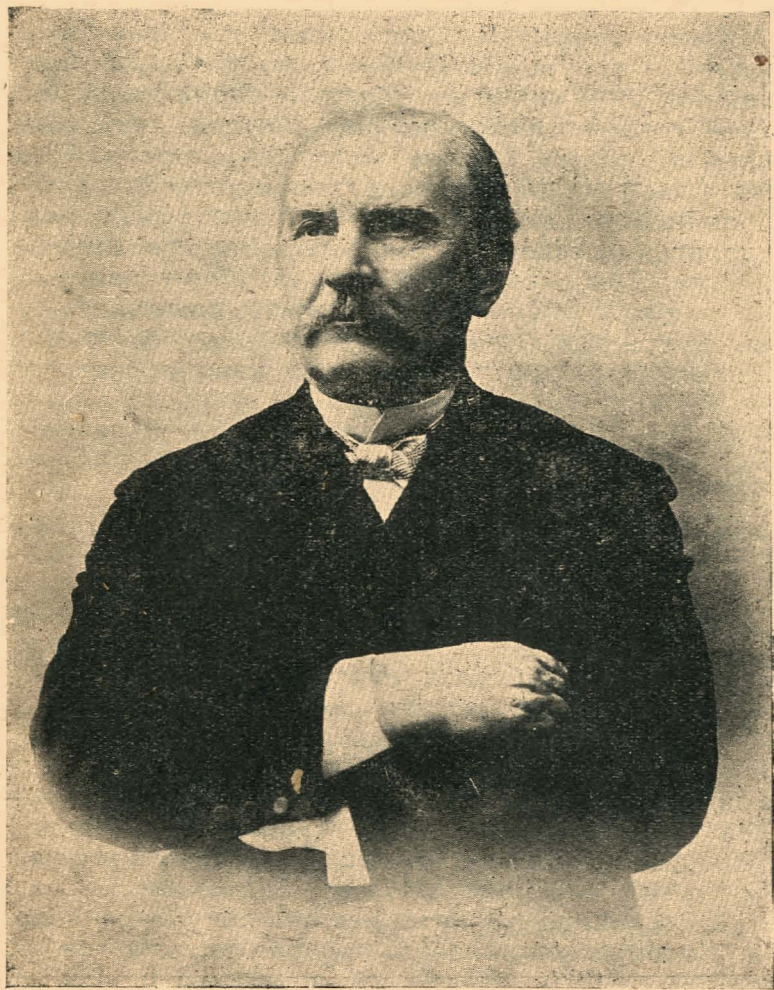
V. Інструментальні твори (біля 90 чисел). Тут, по кількості на першому місці, стоять звичайно пєси для фортепяна (спеціальний інструмент композитора). Але Лисенко писав також пєси для скрипки, віолончелі, флейти з форт. і т. д. Се переважно дрібні пєси, але між ними є й більші, як, напр., *«Суїта»** на українські пісні (6 чисел), дві *«Рансодії»* на українські теми та *«Соната»* для скрипки з фортепяном. Для своїх інструментальних творів Лисенко брав переважно українські теми, або komponував в українському дусі, але не виключно. Лисенко не був у своїй музичній творчості скрайним шовіністом; він не цурався komponувати і в дусі, так-би мовити, загально-світовому. Се можна бачити, як у його вокальних творах (співи на тексти ріжних авторів), так і в інструментальних.

Для самої оркестри маємо один лишень твір Лисенка: *«Український козак — шумка — Scherzo pour le grand orchestre»*. Те счерцо сам автор перетранспонував для фортепяна на 4 руки.

VI. Теоретичні праці — се вже згадані великої наукової вартости розвідки: *«Про думи та пісні О. Вересая»* (1873 р.)**, *«Про народні музичні струменти на Вкраїні»* (*«Зоря»* 1894 р.), *«Кобза й кобзарі»* (1907 р.).

*) *«Суїтою»* — зветься низка невеликих пєс (переважно танків, як: менует, гавот, сарабанда і т. п.) для фортепяна або оркестри.

**) Ся розвідка (реферат) була уміщена (рос. мовою) в *«Трудах»* київської філії *«Рос Геогр. Т-ва»*, а згодом вийшла окремою відбиткою, разом з рефератом О. Русова про тіж таки думи та пісні, з історично-літературної точки погляду.

Портрет Лисенка з 1903 року, з часу побуту у Львові.

Деякі твори Лисенка, лишилися ненадрукованими — в рукописах або в літографії. Се вже згаданий VII-й випуск *«Збірника народніх пісень»*, а крім того — опера-комедія *«Енеїда»*, дует: *«Зійшлись, побрались і поєдились»* для сопрана й тенора (текст Шевченка), два потпурі (*«Quodlibet»*) з українських народніх пісень, і два з сербських та польських пісень (з оригінальним текстом), — усі чотири на мужеський хор. Не були надруковані також і Лисенкові духовні композиції — духовний концерт: *«Камо бѣгу от лица Твоего, Господи»*, *«Херувимська»* та ин., не кажучи вже про розпочаті та нескінчені опери.

XVI.

Лисенко як п'яніст-віртуоз та музик педагог. Закінчення.

Щоб закінчити огляд мистецької діяльності Лисенка, треба ще сказати кілька слів про нього, як про артиста-віртуоза та музичного педагога.

Ніхто, навіть із тих, що вороже ставились до Лисенка, як до українського композитора, не міг не визнати того, що Лисенко був першорядний п'яніст-віртуоз, що він чудово володів технікою інструменту та що мало хто з віртуозів світової слави міг похвалитися таким м'яким, таким лагідним *«toucher»* (дотиком), як те, котре становило характеристичну ціху Лисенкової гри. Лисенко захоплював, чарував слухачів своєю грою — і скрізь, де тільки виступав як п'яніст, він тішився завжди величезним успіхом.

Лисенко надавав велику вагу музичній освіті дітей та юнацтва в національному дусі. Українським дітям він присвятив свій збірник: *«Молодощі»*, написав для дітей дві оперки: *«Коза-Дерева»* та *«Пан Коцький»*, а для дітей підстаршого віку склав окрему *«Збірку народніх пісень»* в хоровому розкладі та написав оперу: *«Зима й весна»* або *«Снігова Краля»*.

К. Бич-Лубенський такими словами характеризує музично-педагогічну діяльність Лисенка: *«Артист-творець у всьому, Лисенко і в тій справі лишився артистом: його лекції — було щось надзвичайне. Се була та-ж творчість, яка опановувала ученика і примушувала його перейматися виконанням професора. Серед музиків-педагогів Лисенко вважався великим авторитетом, — ученики-ж побожно шанували його, і коли вмер Лисенко, всі ученики його кляси рішуче відмовились перейти до когось з інших професорів та постановили провадити далі свою працю по вказівкам і заповітам свого незабутнього учителя.*

* * *

Лисенко на протязі всього свого довгого віку, до самої своєї смерті, служив одній лишень українській Ідеї, маючи на меті культурний розвиток та щастя свого народу; служив вірно, чесно, славно і працював, рук не покладаючи, не тільки як високоталановитий музик, але й як чесний український громадянин-патріот. Лисенко працював ради Ідеї. Він не ганявся за богацтвом та славою — слава сама його знайшла. Лисенко увесь свій вік

»просто йшов«, не маючи »й зерна неправди за собою«, і ніколи не хитався на бік за власною користю, »для лакомства нещасного«. Могутній патріотизм Лисенка давав йому міць та силу з гідністю зустрічати всі наскоки ворогів української Ідеї, всі стріли російської музичної критики. Звичайно, колиб Лисенко спокусився був обіцянками та принадними перспективами, з якими до нього зверталися, його наче-б то зичливі з »того табору«, то вони напевно стали-б його вихваляти та славити, як завжди вихваляли та славили своїх.

Проте на оперу Лисенка *»Тарас Бульба«* російські музичні круги звернули таки увагу — і коли-б Лисенко пристав був на те, щоб його оперу наперед виставлено в перекладі на московську мову, то можна було бути упевненим, що *»Тарас Бульба«* був-би виставлений навіть на столичних імператорських сценах. Але Лисенко на се не згодився, — сього не могло допустити його патріотичне почуття, се суперечило-б його принципам, його провідній ідеї. І *»Тарас Бульба«* аж тепер, за Радянської влади, діждався доперва бути виставленим на сцені.

* * *

Кінчаючи сей нарис, я дозволю собі навести слова О. Пчілки, якими наша славна письменниця закінчує свої *»Спогади й думки«* про М. Лисенка, і з якими кождий щирий українець не може не погодитися:

»Другого Лисенка ми не маємо і не матимем. Сі мої слова не значать, що я не вірю в дальшу

творчу силу України. Ні, вона дасть, уже й дає кількох інших талановитих творців музичних, але такого кобзаря, як Лисенко, не буде швидко, а може й ніколи... Такого ліризму, такого ідеалізму, винесеного з усього давнього життя, такої близькості до щиро-народньої пісні, що оточувала Лисенка з самого дитинства й літ юнацьких, вже не буде!...»

Прага, 1925 р.

ДОДАТОК.

По скінченню консерваторії в Липську, Лисенко дістав диплом на »вільного артиста« і такі апікації професорів, записані в консерваторському архіві:

1) Herr Lissenko zeigte sich in den Kompositionen stets von sehr vorteilhafter Seite; ich halte denselben für ausserordentlich begabt. — D-r. Oscar Paul.

2) Ein, in jeder Beziehung, vorzüglicher Schüler. — E. F. Richter.

3) Herr Lissenko hat bei seinem musterhaften Fleiss und seinem schönen Talente im Klavierspiel glänzende Fortschritte gemacht u. s. w. — F. Wenzel.

4) Herr Lissenko ist stets ein musferhaft fleissiger Schüler gewesen, der sich eine sehr bedeutende Technik erworben, desgleichen gutes Verständniss sowohl klassiker als moderner Kompositionen. — Karl Reinecke.

ПЕРЕКЛАД.

1) Пан Лисенко виявляв себе в композиціях завжди з найкращого боку; я вважаю його за надзвичайно талановитого. — Д-р. Оскар Павль.

2) З усіх поглядів видатний ученик. — Е. Ф. Ріхтер.

3) Пан Лисенко, при своїй зразковій працьовитості, зробив блискучі успіхи в грі на фортеп'яні і т. д. — Ф. Венцель.

4) Пан Лисенко був завжди зразково пильний ученик, який придбав собі високу техніку, а також добре розуміння як класичних, так і новітніх композицій. — Карло Райнеке.

Подавши сі відозви, В. О'Коннор-Вілінська, в своїх »Спогадах про М. Лисенка«, додає, що на два тижні перед тим, як дістав диплом, М. Лисенко писав до своїх рідних:»Де то приведе мене доля прикласти сю діяльність? Коли й на чужині, то не для чужого, а завжди для свого рідного.«

ЛІТЕРАТУРА.

Про М. Лисенка багато писалося і в українській і в російській пресі, українською і московською мовою. Тут я подаю лишень головніші джерела з тих, якими я користувався, складаючи сю книжку.

Антонович Д.: «Триста років українського театру». Прага, 1925 р. В кінці книги подана докладна бібліографія, в якій зазначено сливе все, що написано було про Лисенка в російській та українській пресі.

Бич-Лубенський К.: «Музична спадщина М. Лисенка» (Літ.-Наук. Віст. 1914 р. кн. III).

Грінченко Микола: «Історія української музики». Київ, 1922 р.

Дрімцов С.: «Елементи народнього стилю в творчості М. Лисенка». — («Шляхи Мистецтва» — місячник художнього сектора Головополітосвіти Харків, 1922 р. ч. 1).

Кобилянський Л.: «Спомини про М. Лисенка». — («Літ.-Наук Вістн» 1913 р., кн. XII).

— «Памяті М. Лисенка». («Воля» 1920 р. IV/11).

Колесса Ф.: «Микола Лисенко», Львів 1903 р.

О'Коннор-Вілінська В.: «Спогади про М. Лисенка» («Сяйво» 1913 р. кн. I).

— «Де-що зі спогадів про М. Лисенка» («Нова Україна 1923 р. кн. V.).

Пчілка Олена: «Микола Лисенко. Спогади й думки». («Життєписи укр. діячів» ч. 1. Київ 1914 р.).

Сокальській П.: «Русская музыка — великорусская и малорусская» і т. д. — Харьков 1888 г.

Крім того, стали мені у пригоді в сій моїй праці: С. Русова, В. О'Коннор-Вілінська, проф. Д. Антонович, лектор муз. відд. Педагог. Инст. ім. М. Драгоманова в Празі Ф. Стешко й голова видавничої фірми в Києві та у Варшаві Л. Ідзіковський. Всім згаданим особам уважаю за свій обов'язок висловити тут свою щирю подяку!

Л. К.

ЗМІСТ:

	Стор.
Вступ	5
I. Дитячі літа М Лисенка. Початок вчення музики	6
II. Шкільні роки. Середня та висша школа. Музична наука в Київі та в Харкові. Перші прилюдні вистипи Лисенка. Українське громадянство на початку 60-х років мин. століття. Скасування кріпацтва в Росії. Просвітна діяльність українців у Петербурзі.	9
III. Стан річий на Правобережній Україні на початку 60-х років. Київське студентство. Поляки й Українці. Польські «гміни» та українська «Громада»	14
IV. Переїзд М. Лисенка до Київa. Музично-артистична праця в українській «Громаді»	20
V. Урядова служба. Спеціальні музичні студії в консерваторії в Липську. Початок діяльності М. Лисенка як українського композитора та музика-етнографа (1868 р.). Поворот до Київa. Музично-педагогічна праця.	24
VI. Українське громадянське життя в Київі на позатку 70-х років. «Стара» й «Молода» Громада. Початок репресій проти українців. Занепад українського національно-культурного руху. Участь українських «громадян» у діяльності київської філії «Імпер. Рос. Геогр. Т-ва»	27
VII. Мандрівка Лисенка по словянських землях. Композиторська праця. Концерти. Вплив концертів Лисенка і самої його особи на українську молодь	32
VIII. Перша українська національна опера; «Різдвяна Ніч»	36
IX. III-ий російський археологічний зїзд і участь у ньому українців. Реферат Лисенка про думи та пісні кобзаря Остапа Вересая. Виїзд Лисенка до Петербурга. Студії у Римського-Корсакова. Концерти в Петербурзі. Як ставилися до Лисенка російські музичні круги. Поворот до Київa.	42

X.	1876 рік і заборона українського друкованого слова в Росії. «Указ» царя Олександра II. Вплив діяльності Лисенка на українське суспільство. Відродження українського театру.	50
XI.	Музично-драматичні прями Лисенка. Концертове «турне» з хором по Україні. Київське товариство «Боян», Участь українців та М. Лисенка в київському «Літературно-Артистичному Тов.»	57
XII.	Зріст популярності Лисенка. Свято Котляревського в Полтаві. 25-ти літній ювілей Лисенка. Святкування 35-ти літнього ювілею Лисенка в Києві, в Петербурзі, в Баку. Святкування ювілею в Галичині та на Буковині. Заснування в Києві «Музично-Драматичної школи» Лисенка.	61
XIII.	Громадянська діяльність Лисенка. 1905 рік. Українські клуби — «Просвіти», «Український клуб» у Києві. Праця Лисенка в «Українському клубі». Ліквідація «Українського клубу». Недуга Лисенка. Останні музичні твори. «Лебединий спів» Лисенка — опера: «Nocturno». Смерть Лисенка. Похорон.	66
XIV.	Загальний огляд музично-артистичної діяльності Лисенка. Епохальне значіння Лисенка. Лисенко і Шевченко. Лисенко й Котляревський.	76
XV.	Огляд артистичної спадщини Лисенка.	83
XVI.	Лисенко як п'яніст-віртуоз та музик-педагог. Закінчення.	88
	Додаток.	92
	Література.	94

НОВА І ДУЖЕ ІНТЕРЕСНА КНИЖКА

яку кождий повинен купити й прочитати —
це опис мандрівок по історичних місцях
України

Проф. ДМИТРА ДОРОШЕНКА п. з.

„ПО РІДНОМУ КРАЮ“

Книжка має 156 сторін друку, а зміст її
пояснює 34 образків.

Для пізнання памяток української старовини — це один з кращих підручників у нашій історіографічній літературі. Ця книжка стане улюбленою лектурою для кожного свідомого Українця і кождий з однаковим інтересом читатиме її кількома наворотами.

Ціна 1 прим. 2·50 зл. (3 пер. зв. 2·80 зл.)

Замовлення слати на адресу:

НАКЛАДНЯ МИХАЙЛА ТАРАНЬКА
Львів, ул. Зіморовича ч. 3.

Чековеkonto ПКО. Варшава: 151.285.

Ціна 5-00

1408

A 581016

ПОПУЛЯРНА БІБЛІОТЕКА

ілюстровані книжечки, що подають конечні відомості з усіх галузей знання для кожного, хто бажає поширити свій світогляд і чогось хосенного навчитися

виходить що місячно в об'ємі 80—160 стр.
друку, формату 16-ки
під редакцією

Михайла Таранька.

На рік появиться 12 різних книжечок з області: історії, географії, українознавства, природничих наук, подорожій, відкриттів і винаходів.

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ:

На цілий рік	15 зл.
На пів року	8 "
На чверть року	4 "
Для цілої заграниці	— 2 долари.

В книгарській продажі поодинокі книжки будуть від 50 до 100% дорожчі.

Замовлення слати на адресу:

НАКЛАДНЯ МИХАЙЛА ТАРАНЬКА
Львів, ул. Зіморевича 3.

Чекове конто ПКО. Варшава: 151.285.